

ШЫН

№ 144
(18264)

2012 чылдың
декабрь 11,
вторник

Садар өртээ
5 рубль.

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

Ниитилел-политиктиг солун

e-mail:shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

Декабрь 12 – Россияның Конституция хүнү Байыр чедиришкүннери

Россияның Конституция
хүнү-биле!

Хүндүлүг хамаатылар!
Эргим чаңгыс чер-чурттуглар-
ымыс!

Декабрь 12-де чурттуң күрү-
е байырлардарының эң
тулазын – Россия Федерация-
ның Конституция хүнүн дем-
елээр бис. 19 чыл бурунгаар
Россияның чаа Үндезин Хоой-
лун хүлээп алган, ол бистиң
чурт күрүневистиң демократчы
сайыралының быжыг үндезини
арган. Чурттуң бүгү девис-
теринге Үндезин Хоойлунун
шүтүг болур чоруу ооң бүдүн-
чүрүнүн, хамаатыларнын,
арнын кайда-даа чурттап
ары, социал байдалы, сөөк-
ызы болгаш шажын-чүдүлгези
маанчокка эргелеринин бол-
ш хосталгаларының магады-
лы болуп турар.

19 чыл дургузунда Россия,
чүгү субъектилер, ооң иш-
нде бистиң Тывавыс, политик-
т болгаш экономиктиг чаар-
галарның улуг болгаш нарын
уун эрткен. 1993 чылдың Кон-
ституциязы бистиң амыдыралы-
сче чиик ханылап кирбээн.
Институтчу эргелеривисти
ыглаарыңа, оларны камга-
арыңа, үнелээринге чоорту-
ренип келген бис. Боттары-

выстың чугула шиитпирлери-
висти болгаш үүле-херекте-
ривисти Үндезин Хоойлу-биле
дүүштүреринге өөренип келди-
вис. Хүн бүрүнүн амыдыра-
лынга Конституцияның сөзүг-
лелин доктаамал ажыдып кел-
бээн бис. Ынчалза-даа ооң кол-
кол негелделери, өске хоой-
луларны дамчыштыр бистиң
кижи бүрүзүн кандыг-даа тава-
рылгада камгалаарынче уг-
ланган.

Кижиниң амыдыралының эң
үнелиг чүүлү кылдыр ооң ка-
дыкшылын, ат-алдарын болгаш
төлептиг мөзүзүн Конституция
тодарадып, кижиг бүрүзүңге бо-
дунуң арга-хоргаларын ажыг-

лаарыңа, сөстүң хостуунга
болгаш шажын-чүдүлгезинге
аргаларны тыпсып келген.
Ындыг турбуже, бистиң төрзүн
чуртувусту байлак болгаш че-
чектелип турар кылдыр бистен
аңгы өске кым-даа кылбас
дээрзин медресе билер ужурул
бис. Конституцияда айтылган
бүгү чүүлдерни боттарывыстың
билиг-медреселивис-биле бол-
гаш шудургу күш-ажылывыс-
биле боттук кылдыр күүседип
шыдаар бис. Конституцияда
магадылаан эргелер хүлээлге-

лерден чарылбас дээрзин ут-
пазы чугула. Күрүнениң мурнун-
га, өг-бүлезиниң мурнунга,
бодунуң мурнунга хуу хүлээл-
гезин кижиг бүрүзү утпас ужу-
руг. Чүгле ынчан Россияны күчү-
лүг, ооң хамаатыларының амы-
дыралын төлептиг болдуруп
шыдаар бис.

Силерге быжыг кадыкшыл-
ды, чаагай чүүлдерни, даартагы
хүнге бүзүрелди, улуг Россия-
ның чаагай чоруу дээш тиелел-
гелерни күзедивис, эргим чаң-
гыс чер-чурттугларывыс!

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.
Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламен-
тининиң) Даргазы К. ДАВАА.

Тыва Республиканың хүн-
лүг чурттаачылары!

Күрүне байырлары – Россия
Федерациязының Конституция
хүнү-биле силерге чүректин
ызындан байыр чедирип тур-
ар!

Чурттуң Үндезин Хоойлузу
демокративтиг, депшилгелиг, эр-
х-хоойлулуг, социал-демо-
краттыг күрүнени тургузарының

үндезинин салган, Россияга
демократияны сайырадырыңа
болгаш федералдыг үнелиг
чүүлдерни бадыткап тургуза-
рыңа, хөй националдыг рос-
сийжи ниитилелге хамааты
тайбыңы болгаш чөлшээр-
жилгени быжыглаарыңа орукту
ажыткан.

Күрүнениң болгаш кижиг-
лерниң ниити үнелиг чүүлдерин,

кижиниң эргелерин болгаш
хосталгаларын Россия Феде-
рациязының Конституциязының
негелделеринге дүүштүр тургу-
зуп турар. Бистиң ниити сорул-
гавыс – ол үнелиг чүүлдерни
камгалап арттыры, көвүде-
дири болгаш камгалаары болур.

Силерниң шуптуңарга тай-
быңы болгаш аас-кежиниң,
быжыг кадыкшылды, чаагай
чүүлдерни болгаш Россия дээш,
бистиң төрзүн Тывавыс дээш
чаа-чаа чедишкүннерни күзе-
дим.

Хүндүткел-биле,

Тыва Республикада Кол федералдыг инспектор
А.С. ПОПОВ.

Чаа томуйлаашкыннар

күүсекчи эрге-чагырганы душ бооп
келген кижилер эвес, а дуржул-
галыг болгаш тодаргай ажылдыг
удуртукчулар башкараар ужурул
деп Тываның Баштыңының санал-
дарын депутаттар деткээн деп,
Хурал даргазы Александр Шелехов
демдеглээн. Оон аңгыда өске чер-
ден келген кижиг ында тургустунган
төрөл бөлүк, таныш-көрүш чорукка
хамаарылга чок болганындан
ажылды чогуур деңгелге башкараар
деп санап турар.

2012 чылда чагырга даргалары-
ның конкурзунга Шолбан Кара-
оолдун сүмелээни кандидатуралар
эрткен үш кожунун бирээзи Каа-
Хем болган дээрзин сагындыраал.
Ооң мурнунда Барыин-Хемчик

кожуунуң чагырга даргазынга
Олег Бады, Бай-Тайгага – Сергей
Монгуш сонгуттурган.

Эрткен пятницада Улуг-
Хем кожунун Төлээ-
лекчилер хуралының ээл-
чеглиг сессиязынга чагыр-
га даргазынга Мерген
Анай-оол бадылаттырган.

Мерген Анай-оол РФКП-ниң
Тыва рескомунун идеология тала-
зы-биле ийиги секретары, де-
кабрьда РФ-тиң Күрдүмэзиге
сонгулдалар болуп турда феде-
ралдыг даңгыга ады кирип турган
кижиг болур. Регионунуң хоойлужу-
дугазын езугаар чагырга даргала-

рын конкурс езугаар шилип алыр.
Мерген Анай-оол конкурстун бүгү
негелделерин чедишкүнниг эрткен,
конкурс комиссиязы ону «билдиги
кижи» деп санааш, чагырга дарга-
зынга сонгаан.

“Кожунуң азы хоорайны бедик
мергежилдиг болгаш билдиги кижиг
башкараар болза, ооң политиктиг
туружу болгаш чер-чурту хамаан-
чокка районун, республиканың
сайыралы дээш ажылдаар, бот-
боттарын деткижер апаар. Бистиң
мурнувуста тургустунган чугула со-
рулгаларны шиитпирлээрде удур-
тукчу бүрүзү чаңгыс кижиг дег
ажылдаар, боттарының хүлээлгезин
чогумчалыг күүседир ужурул” –
деп, Шолбан Кара-оол демдеглеп
турар.

ШИЛИТТИНГЕН КИЖИЛЕР-БИЛЕ БЫЖЫГЛАТТЫНГАН

Мурнунда ТР-ниң Чон-
ну ажылга хаара тудар-
ының күрүне албанының
агентилелин удуртуп
турган Виталий Чаж-оолду
Каа-Хем кожунунуң чагыр-
газының даргазынга
сонгаан.

Тываның Баштыңының санал-
дары ол кандидатураны кожунуң
Төлээлекчилер хуралының
депутаттарының декабрь 4-те бол-
гон сессиязынга бир үн-биле ба-
лаан. Муниципалитеттерге

САЙГАРЫП КӨӨРҮН ААЗААН...

Москва. РИА Новости.

Россияның ИХЯ-ның
баштыңы Владимир Ко-
локольцев Тываның
ырак-узак районна-
рынга ОШАЧКИ-ниң
постуларын катап тургу-
зарының дугайында
айтырыгны өөренип
көөрүн аазаан.

Бо айтырыгны шиитпирлеп
бээриниң дугайында Тываның
алдарлыг кижилериниң бирээзи,
амгы камгалап сайыды Сергей
Шойгу дилээн. Улуг-хүнде РФ-тиң
Президентизи В.В. Путинниң бүзү-
реттирген кижилериниң айтырыг-
ларыңа харылап тура, Владимир
Колокольцев Тываның Баштыңы
база ОШАЧКИ-ниң стационар
постуларын тургузарын ийи катап
дилээнин айтыркан. “Силерниң
субъектиниң удуртукчузу биске ийи
катап ындыг дилегни тургускан, ийи
катап удур харыы алган, чүге дизе
практикадан алырга, ОШАЧКИ-ниң
мобильдиг көжүп чоруур пункту-
ларының ажылы эки болуп турар,
а бичии будка иштинде стационар-
ларның ажылы ындыг эвес” – деп,
сайыт харыылаан.

Ооң чугаалап турары-биле
алырга айтырыгга удур шиитпир-
лерни хүлээп алырыңа “штат саны”
база салдарлыг болган. “Ынчалза-
даа бо айтырыгже черле эглип
көөрүн силерниң удуртукчуңарга
аазаан кижиг мен, бир аргазын
черле тывар бис” – деп, ол немей
харыылаан. Колокольцевтиң ха-
рыызының соонда, камгалап сайы-
ды Сергей Шойгу Тываның
ОШАЧКИ постуларының айтырыг-
ларын шиитпирлежип бээрин база
ыраккы районнарның айыыл чок
чоруун хандыраары-биле немелде
полиция ажылдакчыларын тургузуп
бээрин дилээн.

Бо чылдың декабрьда Тываның
Баштыңы ИХЯ-ның удуртулганыңа
орук-патруль албанының постулары
онза чугулазын чугаалаан, ылаңгыя
республика трассаның эң хайымныг
черлеринге оларны катап тургузары
чугула. Мобильдиг постулар орук
четкилери географтыг тургузуунун
талазы-биле нарын регионга арай
таарымча чок дээрзин ол
тайылбырлаан. Россияның ИХЯ
сайыды В.Колокольцев ол айтырыг
шыңгызы-биле сайгартыган
турар ужурул деп бүзүретен.

“Регионунуң күүсекчи эрге-ча-
гыргазының мурнады шиитпир-
лээр айтырыгларның бирээзи –
ОШАЧКИ-ниң стационар посту-
ларының катап тургустунуун
чедип алыры. Дүн-хүн чокка 24
шактын дургузунда эмин эрттир
халдыр чоллаачыларга, ээриг
байдалга руль башкарып чоруур
кижилерге удур олар эки туржуп
турган” – деп, Тываның Баштыңы,
2012 чылдың чазынында Дээди
Хуралдың мурнунга Чазак отчедун
берип тура, чугаалаан.

gov.tuva.ru-дан.

ЧУРАГАЙЛЫГ ЭФИР ТЕЛЕВИДЕНИЕЗИ

Республиканың чурттагыларының дилээн езугаар Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы тайылбыр бээр-биле "Тыва Республиканың радио-теле-дамчыдылга төвү" бүдүрүлгеден дилээн. Аңаа филиалдың маркетинг талазы-биле менеджери **Мария Вельмезева** харыыны берген.

— Мария, чурагайлыг эфир телевидениезинче Россияның шилчил турар чылдагааны чүл?

— Чугула социал сорулганы федералдыг тускай сорулгалыг программа шийтирлеп турар, ол дээрже "чурагайлыг" бедик шынарлыг федералдыг 20 телеканалдың Россияның чурттагыларына чедингир болгаш халас болдурары-дыр. Ону чаңчыл болган телевидениенин орнунга тургузары болдунмас, чүге дээрже ону тударының чарыгдалдары болгаш чаартыр ажил улуг, а ол ышкаш хостуг радиочастота курлавыры чедишпес болуп турар. Миллион-миллион россияжилерге эфир телевидениези амыдыралдың шынарын экижидеринге болгаш социал дең эвес чоруктарны чайладырынга дуза болур.

— Чурагайлыг эфир телеканалдарын көөр дээш чаа телевизор садары албан бе?

— Чурагайлыг эфир телепрограмманы анаа телевизор дамчыштыр көрүп болур, чүге аңаа телевидениенин чурагайлыг эфир кожуун (декодерни) кожуп алыр керек.

— Чурагайлыг эфир кожуунун өртээ кажыл?

— 2012 чылдың бирги кварталында чурагайлыг кожууларның өртээ кымның бүдүргенинден болгаш моделинден хамааржып, 1000 рубльден 4500 рубль чедип турган. Чурагайлыг эфир теле-дамчыдылганың Россияның рыногунче калбарганын барымдаалап, DVB-T-2 MPEG4 стандарттын чурагайлыг кожууларның чаа модельдеринин санының дыка көвүдээни-биле өртөк чингей бээр.

— Чаа телевизор садып ап тургаш, чүүже кичээнгеи салза экил?

— Күрүнениң чурагайлыг эфир телевидениезин хүлээп алырынга телевизор DVB-T2 стандартты болгаш MPEG4 видеонун форматын тудар ужурул.

— DVB-T2 форматтыг декодер кошкан кандыг ТВ-ни бүдүрүп турарыл, ону кайың садып ап болурул?

— Рынок ажык-тыр, ийин, Россияда абонент кожууларының бүдүрүкчүлери-даа бар, Кореяда болгаш Кыдатта коллегалар база бар. Бир чыл-ла бурунгаар үрмектеп садар садыг четкизинге чүгле ийи-бир DVB-T2 кожуг саттынып турган болза, ам ыңдыг кожууларның саны 6-дан 12 чедип турар. Шилеп алырының аргалары тургустунган. Телевизор бүдүрүкчүлери-биле-даа, кожуулар кылыкчылары-биле-даа демниг ажилдап турар бис, олар чугаалажырынга каяндаа белең. DVB-T2 форматтыг декодер кошкан Philips телевизорлар республиканың рыногунда кирип келген. 2012 чылдың июньдан эгелээш Россияның чурагайлыг эфир дамчыдылганын DVB-T2 стандартка көрдүнген Samsung телевизорлар садыгларга көстүп келген. Чаа стандарттар-биле холбашкан модельдер-биле РФ-тиң РТРС-тиң сайтызындан азы Кызыл

2012 чылдың марттан эгелээш Тыва чурагайлыг хевирге телевидение медээзин дүн-хүн чок хүлээп ап келген, а июнь 29-тан "теле-чурагай" DVB-4 стандарттан чаа — DVB-T-2 стандартче шилчээн. Чурагайлыг баштайгы мультиплексти республиканың чурттагы чонунун 91,2 хуузу хүлээп ап болур апарган. Ында: Бирги канал, "Россия-1", НТВ, 5 канал, "Россия-2", "Россия-Культура", информастыг "Россия-24" канал, уругларның болгаш элээдилерниң "Карусель" болгаш үш радиоканал кирип турар. Баштайгы мультиплексте январь 1-ден эгелеп Хейниити телевидение база кирер.

Ынчалза-даа чурагайлыг телевидениени Тываның чурттагыларының хөй кезин көрүп турар деп чугаалап болбас. Бо таварылгада чурагайлыг медээ хүлээп алыр кылдыр тургускан телевидение хүлээп алыкчыларының бар турары чугула. Телевизорнун кандыг хевирин садып алза экил? Чурагайлыг кандыг кожуг тааржырыл? Өске дамчыдылгаларны ап кааптар бе? "Чурагай" дугайында номчукчуларда айтырыглар дыка хөй.

хоорайда консультация деткимче-зиниң төвүнден билип ап болур.

— Кабельдиг бөдүүн ТВ биле чурагайлыг ТВ-ниң медээлерин хары угда канчаар хүлээп алырыл?

— ТВ-медээниң бөдүүн сумматорун (ону колдуунда "краб" деп адаар) ажыглап болур.

— Чурагайлыг эфир телевидениезиниң артык аргалары — телевидение көргүзүглерин болгаш үнүн дамчыдырының технологиясында коммерция саналдарындан артып турар чүүлдер бар бе?

— Бирги болгаш ийги мультиплекстерниң бүгүдө чедингир кол каналдары (амгы үеде сес, 2015 чылга чедир 20-24 чедер) дээш абонент телевидениниң чогу, а ол ышкаш HDTV режиминге каналдарның өске каналдарының (бедик частоталыг телевидениенин) перспективтиг аргаларын, чазак шийтирлерин манап турар үеде чаңчылчаан телевидениеден өске информастыг ачы-дузаны: онза байдалдар үезинде медээлер чедирер системаны, "электроннуг чазакче" кирерин болгаш өске-даа чүүлдерни алыр аргалыг апар.

— Чурагайлыг телевидениениң кол-кол терминерин тайылбырлап көрүнерем.

— ДМВ дээрже 470-860 МГц частота кызыгаарларынга ЦЭТВ-тиң сорулгаларынга ажыглаар дециметр диапозону-дур.

Мультиплекс дээрже ЦЭТВ үезинде телеканал бүрүзү тус-туста боттары дамчыдылга кылырының байдалдарында (бир дөмей телевидениениң амгы байдалдарында ыңдыг болуп турар) эвес, мультиплекс пакет деп адаары чаңгыс аай пакетте каттыштырганы-дыр, ону кысказы-биле мультиплекс дээр. Ындыг мультиплекс бүрүзү 8 каналды болгаш 3 радиоканалды бодунда хаара туткан.

Чурагайлыг кожуг (декодер, ресивер, сет-топ-бокс-STB (англи Set-Top-Box)-чер кырында эфир теле-дамчыдылганын DVB-T2 стандартка хүлээп алыры болгаш сигналдарны дамчыдырынга болгаш оон улаштыр видео болгаш аудиомедээлерни бир дөмей телевидение хүлээп алышыкынычче дамчыдар тургузуг-дур.

Чурагайлыг телевидение-дамчыдыкчын видео болгаш аудиомедээлерни телевизорже чурагайлыг модульду болгаш MPEG медээлерин чыырының стандартын

ажыглавышаан дамчыдары-дыр.

DVB-T2 — ол дээрже эфирниң чурагайлыг дамчыдылганының чаа европейжи стандарты.

SFN-четки — дамчыдылганы чаңгыс частоталыг ТВ каналче боттандырар дамчыдылга станцияларының чаңгыс частоталыг четкизидир.

MPEG4 ол дээрже Россияда чурагайлыг эфир теле-дамчыдылганынга ажыглап турар видео болгаш аудио-дамчыдылгаларның бөлүүдүр.

— 2015 чылда дөмейлешкек теле-дамчыдылганы бүгү чуртка албадал-биле соксадып кааптар бе?

— Ынчанмас. Дөмейлешкек теле-дамчыдылганы чурагайлыгы-биле солугурун чоорту кылыр. Россия дыка хөй күрүнелер-биле кызыгаарлажып турар болгай, чурагайлыг телевидениеже шилчири-биле холбашкан делегей дугуржулгазынга олар аттарын салганнар. 2015 чылдың июнь 17-ден эгелеп бистин дөмейлешкек дамчыдылгавысты кожазында күрүнелерден делегей камгалалын дүжүрүп кааптар. Тывада дөмейлешкек ТВ-биле чергелештир чурагайлыгын база ажылдадып турар, дөмейлешкек дамчыдылганы кызыгаар зоназындан 300 км черге электри харылзаазының делегей эвилели-биле дугуржулга езугаар соксадырын боттандырар. Ол үеде чедир бирги болгаш ийги мультиплекстерни тудар болгаш дөмейлешкек телевидениени соксадырының дугайында чурттагы чонга тайылбырлап дыңнадырының талазы-биле хемчеглерни алыр ужурул.

— Бир эвес менде спутник антенналыг кожуг бар болза, чурагайлыг форматче шилчээн соонда эфир дамчыдылганын аңаа хүлээп ап шыдаар мен бе?

— Чок, шыдавас силер. Спутник теле-дамчыдылганын DVS-S стандартка, а эфирни DVB-T2-ге боттандырар. ЦЭТВ-ти хүлээп алырда тускай кожуг черле керек.

— Менде ийи телевизор бар. Ийи кожуг садар бе?

— Чурагайлыг чаңгыс кожугну каш-даа телевизорга салып болур. Бо таварылгада бүгү телевизорларга чаңгыс каналды көргүзөр. Бир эвес ийи болгаш оон-даа хөй каналдарын хары угда көөр дээр болза, телевизор бүрүзүнге кожуг садар апар. Азы силерниң бажыңыңарга чурагайлыг телевидениени

коллективтиг көөрүнүн системазын тургузар керек. Чурагайлыг телевидениени көөрүнүн системазы дээрже чурагайлыг кожуг садарындан ойталаарынга дуза чедирер тускай керексел болур. Бир эвес квартирада элээн каш телевизор бар болза, оларга аңгы-аңгы каналдарны хары угда көрүп болур. Чурагайлыг чаңгыс кожугну ажыглаарга силерниң квартиранарга чаңгыс ола канал көргүзөр.

— Шактың кайы куржаанга каналдарның дамчыдылганы болурул?

— Тыва Республиканың девискээринге чурагайлыг телевидение четкизиниң дамчыдылганын +4 куржага боттандырар.

— Тус черниң телевидениезин чурагайлыг байдалга каян көрүп эгелээрил?

— Тыва Республикада ЦНТВ четкилериниң объектилеринче модификастыг (регионнун кылдыр кылган) медээлерин чедирериниң айтыры амгы үеде шийтирлетимиз. Спутник курлавырының чогу бо айтырыгны шийтирлээрин саададып турар.

— ЦЭТВ-ни чүге "ыраккы" Каа-Хемде көргүспейн турарыл?

— Каа-Хем суурнун ол девискээрин хандылары-биле радио-теле-дамчыдылганын ажылдап турар объектизинге "Орбита" станциязын тудары көрдүнген. 2013 чылдан эгелээш ол суурнун чурттагылары чурагайлыг медээни хүлээп ап болурулар.

— Спутник суурга чурагайлыг ТВ-ни көрүп болур бе?

— Болур. Декодо медээлерин хүлээп алыр арганы бээр тургузулар оргтехника магазиннеринде бо чылдың эгезинде-ле кирген. Оларның шуптузун пульт-биле дерээр, муруну дөмейлешкек эфир телевидениезин хүлээп алыр тургузулар-биле олар дөмей болуп турар.

— Кожугнун канчаар шын кожарын кайың номчуп, таныжып ап болурул?

— Чурагайлыг телевидениениң <http://tyva.rtrn.ru> деп сайтызында ону канчаар кылырын тодаргай бижип каан. Оон аңгыда Кызыл хоорай, Комсомольская кудумчузу, 20 деп адрестен база билип ап болур. Дону тайылбырлыг бижи-мелди силерге бээр.

— Күрүнениң чурагайлыг эфир телевидениезинче кожарының талазы-биле тайылбырны кайы телефондан билип ап болурул?

— 2012 чылдың сентябрь 18-те РТРС-тиң Тыва регион төвүнүн байырлыг ажыдышыкыны Кызыл хоорай, Комсомольская, 20 деп адреске болган. Телевизор хүлээп алышыкынын чурагайлыг медээже канчаар кожарын специалистер тодаргай көргүзүп бээр, олар дерилгелерни шилип алырынга дузалаар, сонугаан айтырыгларыңарга харыыны бээр, оон аңгыда **8-913-342-00-00** деп телефондан база айтырып болур.

— Адресстиг эгелеп-башкарылга системазының дугайында айтырыг каян бүрүн шийтирлеттинерил?

— Ону Чазак комиссиязы хүлээп алыр. Санкт-Петербургтун болгаш Курскиниң дамчыдылга зоналарынга шенелде ажылдарын кылып дооскан, түннелдери чогумчалыг болган. "Ростелеком"-биле ажыл уламчылап турар.

ШЫ

Сагыш-сеткилдер чылыг сөстөр

АЧЫ-БУЯННЫ КИЖИЛЕРГЕ

2012 чылдың сентябрь Дивногорск хоорайдан бижикчи Тываның каас-ча бойдузун сонугуруп, менгиде даг кырынче үнүп, агаарлап дээш Мөңгүн-Тайга кожуунга берген. Оларның дөртүнүн хары 60 ашкан. Алексей Доу аарыгзы бергеш, микроавтоартып каарга, арканнары дүнүп чорупкан. Үнүүшүн үзбистин ачавыс Виктор Шимонтиң хан бажышкыны улгат чартыктаан. Эге дээрзинде эштери көдүрүп алгаш, чөзмөлөгө черинче чедирерин сашкан, оон соонда дуза дилбиле суурже дүрген чоруур шийтирлээр. Ачавыстың камгалакчылары барык хонук болганда эмчиге экигенер.

Ынчангаш бистин эңне чынак киживистин амы-ты камгалаарынга дузалашкан камгалалчы Эрес Радионович пунга, өртчү Мерген Сергеевич Донгакка, "Тыва Республика талазы-биле ФӨА-ның отряды" ФКА-ның Мөңгүн-Тайга кожуунун камгалалының тал биле 9 дугаар өрт кезээниң лаачызы Айдыс Мерген-оол Салчакка, Мугур-Аксы суу кожуунун төп эмнелгези дүрген дуза чедирер албаны фельдшери Салгын Апан-оол албан чериниң чолаачылары Трук Дастанга, Айдың Монгуш кол эмчи Дугар-оол Хертек ачавысты хүлээп алган эмчи Шон Державичиге, эмнел тургустерапевт эмчи Александра Донгакка, эмчи сестралары Сал Иргитке, Айлаңмаа Сааяга, саникыстар Анна Ооржакка, Светлана Салчакка, Сара Донгакка сеткилвистен өөрүп четтиргенивистиң редип тур бис. Силерниң бажы мергежилдиг ажылыңардан аңгы сагыш чолаачал, кээргээчел, кижиге чорууңар, өске кижиге таарышкан берге байдалда ачы буянын дузаңар дээш черге чедимөгөйдивис.

Ачавыс тус черниң эмнелгезинге 20 хонук дургузунда эмнелгези чыткан. Ону ававыс ажаал-карактар турган. Амгы үеде ол Красноярск хоорайның реабилитация төвүн эмнээшкенин уламчылап, даңгыс дузазы-биле кылаштал, чугаламырын оралдажып турар. Оон кадыкшый бээринге бүзүрээр бис. Чагааны төндүрүп тургаш, Мөңгүн-Тайга кожуунун чурттагыларының, төп эмнелгезиниң база ООА-ның ажылдакчыларының үнүп ораа чаа чыл-биле байыр чедирит, бажыг кадыкшылды, өг-бүлелеринге аас-кежикти, ажыл-ижинге болгаш чаа эгелээшкенинне чедирит.

Шимонаевтер, Валовтар, Хромогиндерден

Красноярск край.

Айыткалга хамаарыштыр

100 ЧЫЛ ЮБИЛЕЙГЕ ТУРАСКААТТЫНГАН

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оолдун Дээди Хуралга чоокта чаа кылган Айыткалының дугайында ТР-ниң Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаты Иван Чучев мынчаар демдегледип турар.

Шолбан Валерьевичиниң бо дугаар Айыткалын дыңнаар эки болдум. Бо чылда онзагай-дыр. Республиканың Тываның болгаш Россияда демнежилгезиниң 100 чыл онза кичээнгейни салганын билиш болду. Ол Россияга Тывага-даа, россияжилерге-даа онза улуг ужурун юбилей болур. Москва хөй тускайлап турар, чүгле ону кылгаар херек.

Амгыттын мурнунда, ол дээрже хоорайның эрик кыдыы. Болза, чаа төгүлүг черин, байрлал шөлчүгезиниң, Азия-Европартыңган төвүнүн, Тываның аралының дугайында болуп. Күчүлүг Эне-Сай эгезин алган, келир үениң найысы-Белоцарск хоорайның таваан салган. Бо черниң онзагай ктери биске хөйүнү хүлээн турар. Каттышкан хемнер — чыккан салым-хуу деп мерген бар. Тываның болгаш анык ниити салым-хуузу доңашкан. Енисейниң эриин өгүзүңгө төлөтпиг кылдыр кылгыр ужурулуг — деп, ол кылдыр.

Инда мээң хензиг чигзиниш-бар. Айыткалда кириптинген черниң шуптузун күүседир үш бисте четчир бе? Биске кылдыр өскээрткен кымны тудар бис? Ниитизи-биле 20 объектилерни ажылгалга эри негеттинип турар. Республиканың төгүлүг юбилейин

тергиин эки демдегледип, Россияда эң анык күүне бодунуң сайзыралының орун тыпкан, аргалары бар дээрзин делегейге көргүзөр ужурулуг бис.

Юбилейниң объектилерин дугаарының хуусаазын Шолбан Валерьевичиниң тодаратканы, чогуур даалгаларны харыскалгалыг ажылдакчыларга бергени аажок шын. "Эн булуңу чүве билбес, ийги чергенин кылдыр санаар чоруктан чайлаарывыстың дугайын дугуржуп алылынар. Республиканың чамдык чурттакчылары боттарын "кыдыг черде" чурттап турар бис деп санаваас ужурулуг. Бир-тээ, орук тудуунга эвээш эвес түңнүг акша-хөреңгини үндүрүп турар болганы-выста, амгы үениң, чараш болгаш үр үеде үрелбес оруктары туттунар ужурулуг, машина эртер черлерде онгарларны үргүлчү чааар чорукту соксадыр херек. Орук тудуунга чаа технологияларны болгаш амгы үениң тудуг материалдарын ажыл-лаарының талазы-биле айтырыгны ажылдап кылырын болгаш саналдарны белеткээрин Транспорт яамызынга дагып тур мен" — дээн сөстөрүнге каттышпас аргажок.

"Кызыл-Курагино аразының демир-орук тудуунга чигзинип турарларга төлөтпиг харыны оон бергенине аажок таарзындым. Ол төлөвилел күүсеттинер ужурулуг. Айыткалга олуржуру-биле сенатор Алексей Пимановту болгаш бизнесмен Руслан Байсаровту чалааны база таварылга эвес, демир-орукту туттунарының магадылалы-дыр.

Бистиң корр.

УЛУГ ТӨЛЕВИЛЕЛДЕРНИ БОТАНДЫРАР ХЕРЕК

"2014 чылда Тыва биле Россия демнежилгезиниң 100 чылын федералдыг деңгелге улуг байырлардарны Тыва күүне, оон чону демдеглээр. Байырларлар мурнунда кылыр ажылдар-ла хөй. Тываның келир үеде сайзыралын бүрүн, долузу-биле камгалап, магадылап шыдаар, эртем-депшилгениң сөөлгү чедишкенин даянган, мурнакчы технологияларны, чаарттыңган чаа дериг-херекселдерни ажылгаар үе мурнувуста" — дээрзин Ш. Кара-оол Айыткалында кылган.

Россияның Чазаанга бадылаттынар эвээш эвес хөреңгилер-биле күүсеттинип кылыр ханы уткалыг улуг негелделер чокта Тыва Республика үениң негелдизинге дүржүп турар сайзыралдың чаа чадазынче үнүп шыдаас. Ынчангаш, мурнакчы шиптирлээриниң эпиги, таарымчалыг байдалын дүрген, ханы, ырак көрүш-биле хандыр угаап бодаары тус черлер чагыргаларының даргаларындан, удуртукчулар, специалисттерден негеттинип келген.

Чурттуң Президентизи В.Путиниң Тывага хамаарылгазы кончуг эки. Оон уламындан чаңгыс чер-чурттууус, Россияның Маадыры, камгалал сайыды С.Шойгу биле Владимир Владимировичиниң найыралы күштүг. Төп парлалгадан номчуп ораарга, Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оолдун рейтингизи регионнар баштыңнарының мурнуку одуруунче бедип үнүп келген.

Сергей Күжүгетович Шойгунуң төрөөн хоорайы болур Чадаанага 2013 чылда туттунар деп турар күш-культура болгаш спорт комплекзи, хоорай-суурлары-выста чаа-чаа чуртталга бажыңнары, соталыг телефоннарның спутник-биле коштунар антенналарын салганы, уруглар садтарының немей туттунуп турары — улуг чедишкени. Чадаананың Үстүү-Хүрээзиниң чаа дуганын 2012 чылдың чайынында ажылгалга кирипкен болгай. Чаа-

Хөлде Сүме-Белинде Авыда бурганны сегидип мөңгөжиткен, чаа көвүрүглер тудуглары дооступ, эрги көвүрүглерниң капиталдыг септелгезин кылып, федералдыг болгаш республика чергелиг машина оруктарын чаартып, эмнелгеде, өөредилге черлеринде чаартылгалар база чонун таарымчалыг чуртталгазынче, анык салгалдың өзүп сайзыраарынче угландырган тускай программалар — чонче езулуг-ла улуг сагыш салышкын-дыр.

Тыва Республикада көдээ ажыл-агыйны сайзырадыры, ынаар

шуут херээ чок. Эрткен чылдарның дуржулгазындан алырга, төлөвилелдерни шуут кылбас, херекке албас, соңгаарладып, үе чылдырар азы чогуур өйүндө сегирип албас, эпиги, таарымчалыг байдалды хилис эрттириптер турганын сактып көрүңер даан. Ынчангаш чурт, республика улуг түңнүг хөй каража, когаралга чедип турганын база демдеглээр апаар.

Тыва эң-не эки улуг төлөвилелдер-биле магадылаттынар Москвадан хөй түңнүг акшаландырышкынны чедип ап болур.

"2014 чылда Тыва биле Россия демнежилгезиниң 100 чылын федералдыг деңгелге улуг байырлардарны Тыва күүне, оон чону демдеглээр. Байырларлар мурнунда кылыр ажылдар-ла хөй. Тываның келир үеде сайзыралын бүрүн, долузу-биле камгалап, магадылап шыдаар, эртем-депшилгениң сөөлгү чедишкенин даянган, мурнакчы технологияларны, чаарттыңган чаа дериг-херекселдерни ажылгаар үе-мурнувуста"

аныктарны хаара тудар сорулга салгаш, өөредилгезин чаа дооскан, ыраккы көдээ черлерге ажылдаар, чурттаар күзелдиг эмчилерге, башкыларга материалдыг деткимчени көргүзүп, грантыларны тургузуп турары, сайгарлыкчы чорукту ийи чылче узадып деткээни, тус черниң барааннарын, аш-чемин болбаа-зырадып бүдүрерин дүргедеткени дээрже Шолбан Валерьевич Кара-оолдун удуртканы Тыва Чазактың командазының билдиги ажыл-ижиниң түңнели-дир.

Бистиң республикавыстың дүрген бурунгаар сайзыраарыга кызыы, безерек, биче төлөвилелдин

Тываның Россияга каттышканының 100 чыл оюн Федерация чергелиг байырлап эрттирген соонда, таарымчалыг үе орайтап, улуг төлөвилелдерни хүлээп албайн баар азы чамдыызы күжүн ала-чайгаар чидириптери магатчок. Ынчангаш улуг-улуг төлөвилелдер кылырда шалыпкын хөдөлүр негеттинип келген. Ынчангаш келир үе-виске, анык-өскенге таарымчалыг чаа хоорайларның төлөвилелин чогаадыры чугула. Ол бүгүгө кожуун, хоорай, суму даргаларындан аңгыда, чонун киржилгези, саналоналы база чугула херек.

Байыр-оол ШӨМБҮЛ.

Декабрь 6-да ТР-ниң Чазак Бажыңының чанга Тожу, Тере-Хөл, с-Хем, Таңды, Эрзин, а-Хем кожууннарының база республиканың "Идегел" аттыг рынок-шинээ кызыгаар-тынган уругларның социал төвүңгө чаа машиналарның дүлгүүр-рин тывыскан.

Индик Кадик камгалал болгаш хөгжүлдө яамызының хандырылга талазы-биле экинчи начальниги Нелля Чыңгалап турары-биле 2012 чылда социал дүрген мобилдиг дуза албанны тургузары-биле 7 аны сатканы бо.

Тү республикада ниитизиниң социал төп ажылдап турар, ан 14 төпте мобилдиг дуза албаннар тургустунган. А 7 кожуунуң социал төптө дүрген дуза чедирер алчок болуп турганы-биле ма-техниканы садып турары бо. А ажылдакчыларга, ылангыя арже үнүшкүннер кылып, алы берге өг-бүлелерни дийп тыварыңа, өг-бүлөгө уругларга дүрген дуза беринге машина айтыры болуп турган. Ам 21 социал ниң шуптузунга мобилдиг

СОЦИАЛ ТӨПТЕРГЕ — ЧАА МАШИНАЛАР

Тере-Хөл кожуунуң социал төвүңгү директору
Долаана Суруңгур.

дуза чедирер албан ажылдап, кол-ла чүве, уруглар үе-шаанда чогуур дузаны ап эгелээр.

Байырлыг хемчегге Тыва Республиканың Баштыңы-Чазааның Даргазы Шолбан Кара-оол сөс ап чүве чугаалаан:

"— Хүндүлүг социал ажылдакчылар! Бистиң республикада амыдыралдың берге байдалыңа таварышкан ажы-төлгө канчаар-даа аажок улуг дуза-деткимче херек дээрзин кымдан артык билер силер. Олар дээрже, амгы үеде

боттарының дириг ада-иезиниң чанынга өскүс арткан уруглар-дыр. Ынчангаш чаштарга бүгү талазы-биле тускай деткимчени көргүзери чугула. Уругларны культурлуг хемчеглерге доктаамал алпарып, оларны сагыш-сеткилин оожургадып, чогуур ажылды чорударыңа чаа машина-балгат улуг идиг болур ужурулуг. Ынчангаш чаа техниканы онза камналгалыг ажылгаарыңарны баш удур сагындырып тур мен. Че-же-даа акшаландырышкын айтыры нарын болза, социал политикаң ажылын күштелдирери бистиң шуптувустун хүлээлгевис деп чүвени утпаңар!"

Кадик камгалал болгаш социал хөгжүлдө сайыды Анатолий Дамба-Хуурак чурттакчы чонунуң социал камгалалын күштелдирер, ылангыя кожуун, сумуларда чединмес өг-бүлелерге, оларга дузаны көргүзериңиң талазы-биле ТР-ниң Чазааның чогуур хемчеглерни ап чорудуп турарын онзагайлап демдеглээн. Оон аңгыда, удавас Кызылдың болгаш Хайыраканның кырганнар-инвалидтер бажың-интернаттарына Газель машиналарны садар. Ук машиналарның дузазы-биле оларны кожууннарже сөөртүп, чурттакчы чонга оларның оюн-көргүзүүн бараалгадыр. Ол ышкаш Кадик камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызы чаа автобусту база удавас алыр.

"— Бо ап турар машиналары-выс дээрже-ле, республиканың берге

байдалдыг хамаатыларыңа дузаны дүрген көргүзери болгаш ол талазы-биле ажылды оон-даа күштелдирер, чогуур дуза-деткимчени үе-шаанда чедирери дээрзин билип алза чогуур" — деп, сайыт чугаалаан.

Тере-Хөл кожуунуң назы четпээннер хаара тудар төвүнүн директору Долаана Суруңгур:

— Бистиң төп 2002 чылда тургустунган. Тере-Хөл кожуун республиканың эң-не ырак булуңу болганда, аргыжылга айтыры аажок нарын. Кожуунуң сумуларында хөй ажы-төлдүг өг-бүлелер хөй. Оларга дарый социал дуза чедирер дээривиске, машина чок болуп турган. Чаа машинаны алганы-выска канчаар-даа аажок өөрүп тур бис.

Тожу кожуунуң өг-бүлениң болгаш уругларның социал төвүнүн директору Оюмаа Далын:

— Республиканың Чазаанга, Кадик камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызыңа өөрүп-чет-тиргенивисти илередир-дир бис. Тожу кожуунда ниитизи-биле 2600 ажы-төл бар, олардан 264 уруг берге байдалдыг өг-бүлелерден болуп турар. А чединмес 81 өг-бүлө бар. Оон мурнунда төпке эрги машина турган, ол ам ажылгалдан үнген. Чаа техниканы алганы-выс-биле бистиң төптүн ажылы улам сайзырап, өг-бүлелер болгаш ажы-төл чогуур дузаны үе-шаанда алыр.

Алдынбай БАДЫ-ХОО.
Виталий Шайфуллинниң чуруу.

АЖЫЛ-ЧОРУДУЛГАНЫҢ ЭГЕЗИ САЛДЫНГАН

Декабрь 8. Тываның күрүне университетинин бир залында ыңай-бээр шуушкан башкылар, эртемденер, студентилер, шко-лачылар бот-боттарының аразында чугаалажып, бир-ле чүүлү изигизиг сайгарышкан, тайылбырлаан чоруп турлар. Бо дээрге бүгү Россияның эртем фестивалының төңчү эге-чадазы бирги республика чергелиг аныяктарның "Инновациялар - 2012" деп чыыжының эгелээни ол. Мында республиканың янзы-бүрү черлеринден, организацияларын-дан киржикчилер чыыштың тема-зынга хамаарыштыр 50 ажыг төле-вилелдерин делгеп, жюри кежигүн-неринге бараалгадыр дээш эк-келген. Оларның кандызын чок дээрли. Киржикчилерден өске сай-гарлыкчылар, эрге-чагырга орган-нарының төлээлери, сонургалдыг инвесторлар база келген. Төле-вилелдерин чамдызынга доктаап, номчукчуга кысказы-биле танышты-

Михаил КОЗЛОВ, ТР-нің Чазаның Даргазының оралакчызы: — Хүндүлүг эш-өөр! Республика чергелиг "Инновациялар - 2012" деп чыышка киржип чедип келгени-нер дээш өөрүп тур мен. Чаа чүүл-дер, үзел-бодалдар, төлевилелдер республиканың экономиктиг хөгжүлдизинге канчаар-даа аажок улуг уjur-дузалыг. Мында киржик-чилериниң назы-хар аайы-биле-даа, делгелгеде киржип турар төле-вилелдериниң утка-шынарының тала-зы-биле-даа чүүл-бүрү болганы онзагай-дыр: школачылардан эгелээш эртемденнерге чедир, агроулетпүр комплекзинден эгелээш, ус ажылдың чаңылчаан хевирлеринге чедир. Чоокта чаа Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оолдун айыткалында "Чаңгыс суур — чаңгыс бүдүрүлгө" деп төле-вилелин дугайында билер боор силер. Ону бир-ле суурга херек кырынга боттандыраарының аргалары бар-дыр деп чүүлү делгелгени кезип

оон-даа өске тыва оюннарның ке-зектерин ажылгаары уjur-уткалыг. Чижээлээрге, тыва улустун оюну — кажык дижики. Ону ойнаарга кижиниң салааларының болгаш холдун шимчээшкини сайзыраар, оон түн-нелинде угаан-медерел сайзыраар дээрзин билер бис. "Ээлдек шыңгырааш", "Аяк-шай" дээн чижектеги танцыларның элементилерин күш-культура кичээлдеринге чүге кирип болбас деп. Мындыг хевирлиг аргаларны чамдык школаларда шагда ажылгап эгелей берген. Өөреникчилериниң сонургалы улуг деп чүүл билдингир". **Сонам СОЯН**, ТР-нің Начын мөгези: "Хү-реш дээрге тыва кижиниң ханында, сеткил-сагыжының ындында бар чүүл-дүр. Амгы үеде тыва хүреш хөгжүлдизин ап, аныяк-өскенниң аразында билдингир, хүндүткелдиг оюн апарган. Ону барымдаалап ажы-төлдү кадык-чаагай чурттал-гаже сурталдап, хүрештин дузазы-биле эр кижиниң хей-адын, сүл-дизин бедидип, күш-шыдалын сайзырадыры чугула".

Чаңгыс ама саазынга шупту тө-левилелдерни таныштырып би-жири каяа болдунар дээр силер, ынчалза-даа оларның чамды-зының дугайында солуннуң арын-нарынга делгереңгей чырыдарын кызыдар мен.

Чыыштың делгелгезиниң түн-нелинде тергин дээн төлевилел-дерни илередип, шаңнал-мактал-дарны тывыскан. Бирги чергениң дипломнарынга ТывКУ-нуң "Хен-дир хевирлиг нанотургузугларда база квант точкаларында туннель-диг процесстер", автору — физика кафедрасының улуг башкызы В.С. Сарангов болгаш "Студентилерниң конструкторлар клубу", автору техниктиг эртемнер кандидаты О.А. Чооду олар төлептиг болуп, ноутбуктар-биле шаңнаткан. Тыва Республиканың күрүне лицейиниң өөреникчилериниң каттышкан төлевилелдери дээш ийги чергениң дипломун тывыскан. Үш-

тургаш, билдим. Шупту чүве бистиң боттарывыстың холувуста, кызы-маккай ажылдаарывыста-дыр, ийин. Ынчангаш силерниң ажыл-чорудулгаңар үре-түннелдиг болурунга күзеп, чогаадыкчы чедишкinnerни база бурунгаар чүткүлдү күзедим.

Михаил Сергеевичиниң чылыг сөстөринге ТР-нің аныяктар херек-териниң болгаш спорт сайыды Уран-кыс Ондар, экономика сайыды Елена Каратаева, ТывКУ-нуң ректору Сергей Ондар олар катчып, байыр чедирип, чүве чугааладылар.

Байырлыг ажыдышкын соонда делгелгениң ажылы уламчылаан.

4. **Буян МОНГУШ**, Тываның күрүне университетиниң инженер-

тургаш, билдим. Шупту чүве бистиң боттарывыстың холувуста, кызы-маккай ажылдаарывыста-дыр, ийин. Ынчангаш силерниң ажыл-чорудулгаңар үре-түннелдиг болурунга күзеп, чогаадыкчы чедишкinnerни база бурунгаар чүткүлдү күзедим.

Михаил Сергеевичиниң чылыг сөстөринге ТР-нің аныяктар херек-териниң болгаш спорт сайыды Уран-кыс Ондар, экономика сайыды Елена Каратаева, ТывКУ-нуң ректору Сергей Ондар олар катчып, байыр чедирип, чүве чугааладылар.

Байырлыг ажыдышкын соонда делгелгениң ажылы уламчылаан.

4. **Буян МОНГУШ**, Тываның күрүне университетиниң инженер-

тургаш, билдим. Шупту чүве бистиң боттарывыстың холувуста, кызы-маккай ажылдаарывыста-дыр, ийин. Ынчангаш силерниң ажыл-чорудулгаңар үре-түннелдиг болурунга күзеп, чогаадыкчы чедишкinnerни база бурунгаар чүткүлдү күзедим.

Михаил Сергеевичиниң чылыг сөстөринге ТР-нің аныяктар херек-териниң болгаш спорт сайыды Уран-кыс Ондар, экономика сайыды Елена Каратаева, ТывКУ-нуң ректору Сергей Ондар олар катчып, байыр чедирип, чүве чугааладылар.

Байырлыг ажыдышкын соонда делгелгениң ажылы уламчылаан.

4. **Буян МОНГУШ**, Тываның күрүне университетиниң инженер-

тургаш, билдим. Шупту чүве бистиң боттарывыстың холувуста, кызы-маккай ажылдаарывыста-дыр, ийин. Ынчангаш силерниң ажыл-чорудулгаңар үре-түннелдиг болурунга күзеп, чогаадыкчы чедишкinnerни база бурунгаар чүткүлдү күзедим.

Михаил Сергеевичиниң чылыг сөстөринге ТР-нің аныяктар херек-териниң болгаш спорт сайыды Уран-кыс Ондар, экономика сайыды Елена Каратаева, ТывКУ-нуң ректору Сергей Ондар олар катчып, байыр чедирип, чүве чугааладылар.

Байырлыг ажыдышкын соонда делгелгениң ажылы уламчылаан.

4. **Буян МОНГУШ**, Тываның күрүне университетиниң инженер-

тургаш, билдим. Шупту чүве бистиң боттарывыстың холувуста, кызы-маккай ажылдаарывыста-дыр, ийин. Ынчангаш силерниң ажыл-чорудулгаңар үре-түннелдиг болурунга күзеп, чогаадыкчы чедишкinnerни база бурунгаар чүткүлдү күзедим.

Михаил Сергеевичиниң чылыг сөстөринге ТР-нің аныяктар херек-териниң болгаш спорт сайыды Уран-кыс Ондар, экономика сайыды Елена Каратаева, ТывКУ-нуң ректору Сергей Ондар олар катчып, байыр чедирип, чүве чугааладылар.

Байырлыг ажыдышкын соонда делгелгениң ажылы уламчылаан.

4. **Буян МОНГУШ**, Тываның күрүне университетиниң инженер-

тургаш, билдим. Шупту чүве бистиң боттарывыстың холувуста, кызы-маккай ажылдаарывыста-дыр, ийин. Ынчангаш силерниң ажыл-чорудулгаңар үре-түннелдиг болурунга күзеп, чогаадыкчы чедишкinnerни база бурунгаар чүткүлдү күзедим.

Михаил Сергеевичиниң чылыг сөстөринге ТР-нің аныяктар херек-териниң болгаш спорт сайыды Уран-кыс Ондар, экономика сайыды Елена Каратаева, ТывКУ-нуң ректору Сергей Ондар олар катчып, байыр чедирип, чүве чугааладылар.

Байырлыг ажыдышкын соонда делгелгениң ажылы уламчылаан.

4. **Буян МОНГУШ**, Тываның күрүне университетиниң инженер-

тургаш, билдим. Шупту чүве бистиң боттарывыстың холувуста, кызы-маккай ажылдаарывыста-дыр, ийин. Ынчангаш силерниң ажыл-чорудулгаңар үре-түннелдиг болурунга күзеп, чогаадыкчы чедишкinnerни база бурунгаар чүткүлдү күзедим.

Михаил Сергеевичиниң чылыг сөстөринге ТР-нің аныяктар херек-териниң болгаш спорт сайыды Уран-кыс Ондар, экономика сайыды Елена Каратаева, ТывКУ-нуң ректору Сергей Ондар олар катчып, байыр чедирип, чүве чугааладылар.

Байырлыг ажыдышкын соонда делгелгениң ажылы уламчылаан.

4. **Буян МОНГУШ**, Тываның күрүне университетиниң инженер-

АРАТТАРНЫҢ КАТТЫЖЫЫШКЫНЫҢ ҮЕНИҢ НЕГЕЛДЕЗИ

Республикага 2012 чылдан эгелеп көдээ ажыл-агыйын сайзырадыр ажылдар шыңгы чоруттунуп эгелээн. Ону барымдаалааш, Тыва Республиканың арат-фермер ажыл-агыйлыгының болгаш көдээ ажыл-агый кооперативтериниң ассоциациязы ажиттыган. Ук ассоциацияның араттарга кандыг ажык-дузалыг болурун таныштырып бээр-биле оон даргазы Сергей Допуй-оолович Даржаа-биле ужуражып чугаалаштывыс.

— **Сергей Допуй-оолович, силерниң бо ажыдып алганыңар арат-фермер ажыл-агыйлыгы болгаш көдээ ажыл-агый кооперативтериниң ассоциациязы кандыг сорулга-биле тургустунганыл?**

— Көдээ ажыл-агыйын сайзыра-дырунга уjur-дузалыг "Чаа эгелеп чоруур арат-фермер ажыл-агый-лыгылары", "Ажыл-агыйның биче хевир" болгаш "Дузалап хуу ажыл-агый" дээн хевирлиг тускай про-граммаларга республиканың чурт-такчы чону хөйү-биле киржип турар болгай. Ынчалза-даа оларның хөй кези ук программаларның негел-дизинге кандыг-бир документилери чедишпес азы негелдеге дүүшпейн барганындан мөөрейни эртип шыдавайн барган болур. А бо ассоциацияны чаа эгелеп чоруур арат-фермер ажыл-агыйлыгылар, өг-бүлениң мал фермазын сайзыра-дыр күзелдиглер, ажыл-агыйның биче хевирлери, хууда дузалал ажыл-агыйлары болгаш көдээ ажыл-агыйның хереглекчи катты-жыышкыннарының немелде сайзы-радылганынга хереглээр акшаны банкыдан чээлиге алырының тала-зы-биле дуза чедирер сорулгалыг ажыткан бис.

— **Арат кижикандыг банкы-дан чээли акшаны ап болурул, база ассоциацияның талазындан арат кижиге хамаарыштыр кандыг негелделер барыл?**

— Араттарның ажылы көдээ ажыл-агый-биле дорт хамаарыл-галыг чүве болганда, бистиң ассоциация Тываның көдээ ажыл-агый банкызы-биле керээ езугаар кады ажылдажылганы чорудуп турар. Өске банкылар звес, чүгел көдээ ажыл-агый банкызындан, эвээш дизе, 12 хуулуг (чылдың хуузу) чээли акшаны ап болур. А чээли акша алыр дээн арат кижик хуужуттунган черлиг азы бажыңныг болуру чугула. А бир звес хуужут-тунган чери, бажыңы-даа чок арат болза, ол талазы-биле айтырыл-лары ассоциация-биле сүмележи-ап болурунун аргазы бар.

Ол ышкаш республиканың шупту кожууннарында арат ажыл-агыйлыг кижик бүрүзү-ле, амгы үеде чээли акшазы хереглевейн турар-даа бол, ук ассоциацияже кирип алыр болза, ажыктыг. Бүрүткет-тирген араттарга кандыг-даа үеде чээли акша алыр талазы-биле айтырыллары шийтпирлежиринге ассоциация кезээде белең. Кажан

Сергей Даржаа-оолович

арат кижик аңаа дуза кадар, ассоциацияже билдирин кириген болза, араттың байдалы-биле танышкаш, банкы алыр эргези бар бол кижиге чээли акшаны алыр дарый дузаны кадар бис. звес ук араттың кириген ментилери банкының негелд дүүшпейн барза, ону арат боду негелдеге дүүшүр чет уjurлуг. Бо таварылгада кижик кириген улусту аайы-биле көөрүн сагында чугула.

— **Шак мындыг арат ажыл-агыйлыг чонга дуза кадар болал канчап төрүттүнүп генил? Ассоциацияны араттарга канчап кыдырарга ким дуза каныл, Сергей Допуй-оолович?**

— Бо бодалды бодум 21 бурунгаар-ла арат ажыл-агый киргеш, ол ажыл-үлени бүткүл кандыг-кандыг чугула деткимче херегин медегер билгеш, олар дилээ-биле ук бодалды боду дыйар деп сорулганы салган. Ынчалза-даа чоокка чедир-ле ажал-агыйының сайзыралы бис. звес деңгелге турган болгаш, араттарны бо күзели үр үеде бүтүр турган. Ам бо чылдан эгелеп көдээ ажыл-агыйын шыңга сайзырадыр талазы-биле дээш ажылдап эгелээрге, орай-даа араттарның күзели бүткен. Ассоциацияны ажыдып алыр бодалымны бир-ле дугаары Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол чүдүтүп деткээ чүве. Ук деткимче бис дыка улуг идегелди берген. Тыва Республиканың арат-фермер ажыл-агыйлыгының болгаш ажал-агый кооперативтериниң ассоциациязының боттандыг густунарынга Тываның көдээ ажыл-агый болгаш ажал-агый Самойлов Хилик-оолович Монгуш тун деткимчези улуг идиг болган. Күзөл бүткен соонда чон-биле ажалдажылганы чорудуп, ажал үеде араттарга ажыктыг чүдүлгө кылырын кызыдып, берген бис. релди хажытап ажалдажылганы бистиң ассоциацияның хуужуту. Ынчангаш арат ажыл-агыйлыгы дуза кадарының ассоциациязы бүгү араттарны келирин манч турар бис.

Сайсуу ХЕРТЕ

„ Чаа чүүлдер, үзел-бодалдар, төле-вилелдер республиканың экономиктиг хөгжүлдизинге канчаар-даа аажок улуг уjur-дузалыг. „

рарын оралдажып көрей.

1. **Тываның гуманитарлыг шинчилелдер институтунун "Чурагай"** аттыг дыл эртемниң компьютер эртем-дузалал лабораториязы. Ук лаборатория 2010 чылда тургустунган. Оон ажылдап кылып турар төлевилелдериниң кол угланышкыны тыва дылдың словарьларын электронуг хевирге үндүрери.

2. **Чаа-Хөл кожуунун Чаа-хөл ортума школазының "Чонар-даш өрээли"** деп теле-вилели. Оон кол сорулгазы — Тываның езу-чаңчылдарын, культуразын, бойдузун, уран чүүлүн чонар-даштан кылган чүүлдер таварыштыр көргүзүп, Тывага келген аалчыларның сонургалын улгаттырар. Мону херек кырынга боттанды-рары-биле школада "Чонар-даш" бөлгүмүн ажиткан. Бо бөлгүмче өөреникчилер изиг күзелдин-биле барып турарлар. Школачыларның чонар-даштан кылыгларын чыыш-тың аалчылары сонургал, "оларны биске садып көрүңер" деп дилеп турдулар.

3. **Тыва Республиканың күрүне лицейиниң физиктиг дериг-херексел лабораториязы.** Мында 8-9 класстарның өөреникчилери Эмир Монгуш, Дугкар Сат, Анзат Лопсан, Долаана Куулар, Чаяна Монгуш "микроконтролер", "свето-диодтарлыг гальванометр" херек-селдерге, "Синусоида", "Теннис" оюннарга боттарының ажылдап кылган программаларын бараал-гаткан. Оларның бо ажылдары республика болгаш Россия черге-лиг шаңнал-макталдарга төлептиг болганын демдегледип каайн. Улуг кижик безин долузу-биле угап билбес эртем чүүлдерин бистиң бичик ажы-төлүвүс кандыг-даа эртемденнерден артык тайыл-бырлап, чугаалап турарын көргөш, иштимде аажок чоргаарланып турдум.

Лицейниң өөреникчилери-биле солун чугаамны чыыштың байырлыг ажыдышкынычче чалай бээрге төндүрер уjurга таварыштым.

Азияна ТАУ.

Өөрөдиге адырында

БОЙДУСКА ХУМАГАЛЫГ, ЫНАК БОЛГАШ...

УРУГЛАРНЫҢ НЕМЕЛДЕ

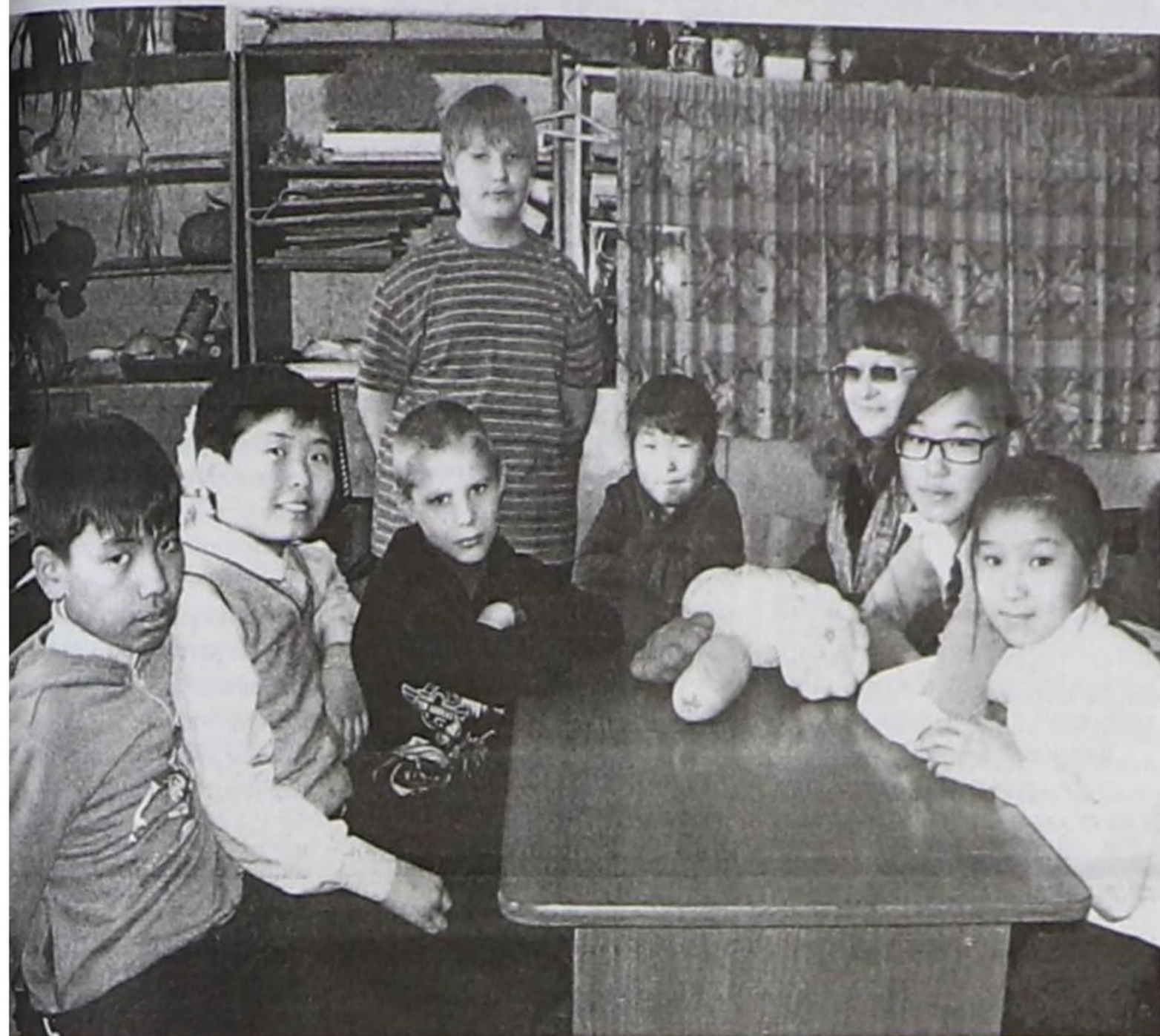
ДИЛГЕ ТӨВҮ — кижиниң болгаш билишкин барым-сыйзырадыр, сонуургалдар биле дуза болгаш немелде дилге программаларын сорулгалыг өөрөдиге аларын бир хевир. Амгы үеде ан черлери өөрөдиге ады-хайгамчык турушту ээлеп турар б хардан 18 харга чедир

будуктарындан хар чагган ышкаш бада-даа бээр. Ышк бүрүзүнде янзы-бүрү хевирлиг, өөреникчилерниң кылган ажылдары-ла боор, куштар чөмөннөр бажыңгыштар-ның кандызы-даа бар. Чайгаар-ла сагыш-сеткилим оожургай бергенин эскердим, чүге дизе бойдус кижиниң хөөнүн көдүрер, сеткилин оожургадыр болгаш чүгге эки чүүл бодаарынга дузалаар.

таптыг олуртуп алдылар. Кызылдың № 2 школазының 5-ки класының өөреникчилери Долчуң Айыжы биле Хорагай Соян ийи дугаар чыл кээп турарын чугаалады. Чечектер тарып өөренир бөлүккө өөренип алган билиглерин кайы хире амыдыралга ажыктыының дугайында айтырарымга, Долчуң тургаш: "Мен дыка хөй чечектерни таныыр-билир апарган мен, оларның хевирлерин

Алияна Борисовнаның уруглар-биле чечек тарып турары.

Аныяк ногаажылар башкызы Зинаида Васильевна Дьячук-биле.

ыг уругларның чогаадыкчы жылын, келир үеде олин тодарадып алырынга адыкшылын быжыглаарынга байдалдарны хандыраар аларга ажык-дузалыг. База ышкаш уруг бүрүзүн ниити-чуртталгазынга чаңчыга-ниити культураны тургу-та база хостуг үезин чөптүг аарынга өөрөдип кижизидер берип турар.

спубликаның немелде уруг-н өөрөдиге төвүнде оон да аңгы турган 3 бөлүктү төп кылдыр бо чылын ап-идан эгелеп каттыштырган. Баада ук төптүн бойдус ышкынның бөлүктеринин чорудулгазы-биле чоок ып, уруглар болгаш оон ылары-биле ужуражып, ы кылдывыс.

түң хериминиң иштинче кире билек-ле, сагыжымга дыка ларган ышкаш сагындырды. ийик, арыг агаарлыг арга-штинде кирип келген ышкаш. Төп чеже-даа найысылал-арык төвүнде турар болза, ериминиң иштинде "бойдус" ырым, бир өске деле-тинче кирип келген ышкаш. херимниң артында хоорай-алдуг болгаш хөй шимчээш-амыдыралы" шуужуп турар. Ында-мында куштар мы-кып, ыштарның будуктары-разынга ойнап ужарга оон

Бир дугаар ужурашкан бөлгүм — хөргүн черге чечектер тарып ажаары болгаш өрээл чечекте-рин ажаап карактаары. Ук бөлүктүн уругларын Алияна Борисовна Куулар удуртуп турар. Оларның өрээли янзы-бүрү чечектер-биле долган. Башкызы уруглары-биле өрээл чечектеринин дазылдандырып каан адырларын хөргүннүг саваже чара тарып өөренип турар болду. Алияна Борисовна бир дугаарында чүнү канчаарын уруглардан айтыргаш, чүге дизе уруглар билир болгаш, чечек тарыырының чада бүрүзүнүн аайы-биле уруглар-биле кончуг

база. Ол ышкаш бажыңымга бо чазын астра, ромашка, бархатчы болгаш виола, ону бөдүүнү-биле "анютаның карактары" дээр, бо чечектерни тарыдым. Шупту чечек-телип частып келирге, дыка чараш чорду" — деп харыылады. Башкы-ның чугаалааны-биле, чүгге уруг-лар звес, оолдар база кээп турарын демдегледі. Бөлүктө колдуунда 15 хире кээп турар. Башкы уругларны чараш чүүлге өөрөдип кижизидип турары билдингир. Ооң-биле чергелештир уругларның эстетиктиг кижизидилгезиниң сайзыралынга база улуг дузалыг дээрзи магатчок. Ийи дугаар «аалдап барган»

бөлгүм — ногаажылар бөлүү болду. Оларның өрээлинде хөй-ле кабачоктарның, тыкваларның янзы-бүрү хевирлери, тодаргайлаарга, огородка өзер ногааларның чуруктары хөйү-биле делгеттинген. Ногаажыларның башкызын Зинаида Васильевна Дьячук дээр. Олар капустаның хевирлерин болгаш ону тарыырының дугайында өөрөнгөн болду. Уруглар чүгге ногаалар дугайында звес, а огородка бок чашпаннарның хевирлерин танып билип, ногаа бүрүзүнге кандыг негелделер херегиниң дугайында болгаш ногаа дугайында тоолдар, тывызыктар, шүлүктөр, чугаалар дээш, оон-даа солун чүүлдер база өөренип турар. Ол ышкаш олар агаарлап селгүүс-тээш, көргөн, билген чүүлүн чу-рааш, чуруунга бичии чогаадыг-жыгаш база бижирлер болду. Бо бөлгүмнүн башкызы уругларны күш-ажылга ынак, бойдуска хума-галыг болурунга өөрөдип кижизи-дип турар.

бойдуска чоок, дириг амытаннарга ынак болур, кыжын куштарга албан чем каап бээрин утпас болур. Ол ышкаш олар төпке келгеш, ойнап-хөгөп, дыштанып, амданныг ногааларны, кат-чимисти чип турарлар. Ук төпте "дириг булуң" база бар. Ында койгуннар, чолдак-ой (хомяк), "морская свинка" дээривис бичии чаптанчыг амытаннар, языты-мелегей болгаш улиткалар чурттап турар.

Уругларга дыка ажыктыг бөл-гүмнер барын көрдүм. Кажан но-гаажылар бөлгүмүнче кире бергеш, улуг кызыл тыкваны көрүп кааш-ла, дораан бодумнун школачы тургаш, 3-4 класс турган боор мен, маңаа кээп турганымны сактып кел-дим. Башкымның адын сагынмайн турарым харааданчыг болду. Дыка эки сактырым болза, күскү дүжүт ажаалдазы соонда бир кээривиске, башкывыс биске тыквадан каша хайындырып каан болган. Ол биске: "Силерниң организмиңерге дыка

„ Уруглар аңаа дуржулга ажыл-чорудулгазын чорудуп, часкы, чайгы база күскү цеде ажылдап, өөренип турар. Чазын ногаалар өзүмнерин тарып, ажаап, чайгы цеде база ажаап карактаар, а күзүн дүжүдүн чыыр. Башкыларның чугаалап турарындан алырга, уруглар маңаа кээп тургаш, бойдуска чоок, дириг амытаннарга ынак болур, кыжын куштарга албан чем каап бээрин утпас болур. Ол ышкаш олар төпке келгеш, ойнап-хөгөп, дыштанып, амданныг ногааларны, кат-чимисти чип турарлар. „

Экологтук-биологтук угланыш-кынның республиканың төлөвилел-дерин болгаш программаларын боттандыра талазы-биле килдисти Н.П. Широкова эргелекчилеп турар. Надежда Петровнаның чугаалап турары-биле, төптүн кол сорулгазы — уругларның экология болгаш биология эртемнериниң талазы-биле эртем-шинчилел ажылдары чорудар немелде өөрөдиге төвү болуп турар. Төптүн девискээринде дуржулга участогу бар. Уруглар аңаа дуржулга ажыл-чорудулгазын чорудуп, часкы, чайгы база күскү үеде ажылдап, өөренип турар. Чазын ногаалар өзүмнерин тарып, ажаап, чайгы үеде база ажаап карактаар, а күзүн дүжүдүн чыыр. Башкыларның чугаалап турарындан алырга, уруглар маңаа кээп тургаш,

ажыктыг, витаминниг каша-дыр, уруглар, чип көрүңер даан" — дээрге, бис ынчан дыка хөөн чок, ойталаарындан эпчоксунган бис, амзап көөрүвүске, хөлчок чаагай амданныг каша болган. Ынчангаш амга чедир сарыг-кызыл өңнүг тыква көргөн санымда-ла, дораан-на шак ол кашаны сактып келир мен.

Үстүнде киригеним бөлгүмнер уругларның чогаадыкчы ажыл-чорудулгазынга идигни берип, төлөвилел ажылдарны кылырынга өөрөдип база боттарының хостуг үезин шын болгаш чөптүг ажылгап билиринге өөрөдип турар.

Валерия КОНГАР.

Авторнун тырттырган чуруктары.

«Дириг-булуңнун» чурттакчызы — койгуннак.

Азияна ТАУ

Мээң бир эжимниң 78 харлыг кырган-авазы бар. Ону даштындан көөрге, 80 хар чоокшулай берген дээр аргажок, аажок чугаакыр, кашпагай кырган-авай чүве. Ынчангаш ооң-биле амыдырал-чуртталга дугайында чугаалажып хөөрежиринге дыка ынак мен.

Сөөлгү үеде ооң аксындан: "Мени кырганнар бажыңыңа алпарып каар болза, бо ажы-төл шупту ажылдап, ыңай-бээр чоруп каарга, чааскаан артар мындыг кижидир мен. Чалгаарал, чааскаан-зырал олурар-ла-дыр мен. Ажы-төлүм мени кандыг-даа чаш уруглардан артык азыраар, меңээ аажок ынак, ынчалза-даа бодум ышкаш эш-өөрүм-биле кады чугаалажып, эрткен-барган чүүлдер сактып, шайлап олурза деп бо-ла бодай бээр мен. Уругларымга ол дугайын чугаалаарымга, шуут

“Ажылдакчылары эвилең-ээлдек, сагыш човаачал, уругларымны черле мактап ханмас мен.”

чагатпас-тыр. Ада-иезин, кырган улузун кырганнар бажыңыңа дужаапкан, оларны аартыктап турар дээр чикектиг бодалдарны шын эвес деп санаар мен. Ында багай чүү-даа чок” — деп чугааларын доктаамал дыңнаар апардым. Мен база бодум иштинде “кырганнар бажыңы” дээрге ону эки чер деп бодавас турган мен, ынчалзажок чоокта неделяда ажылым аайы-биле Улуг-Хем кожуунуң Хайыракан суурнуң кырганнар болгаш инвалидтерге интернат-бажыңыңа чораш, аңаа хамаарыштыр үзел-бодалым өскерилген.

Ук албан черинге Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының даргазы Хонук-оол Доржуевич Монгуштуң удуртулгазы-биле “Кырганнар болгаш инвалидтерге интернат-бажыңнар — чурттап турар хоочуннарның хамааты социал эргелериниң хандырылгасы” деп үнүүшкүнүг хурал болуп эрткен. Аңаа кадык камгалал болгаш социал сайзырал организацияларының төлээлери киришкен. Хуралды эгелээр бетинде хоочуннар бажыңының директору Радж Кызыл-оолович Баз-оол келген аалчыларга изиг сүттүг шайын сунуп, далган үскен мүн-биле чөмгөрип хүндүледи. Стол кырында чаагай аш-чемни чооглап ора, бажыңның чурттакчыларының бөгүнгү чем менюзун сонуургадым. Ында кижиге, ылаңгыя улуг улуска, ажыктыг, хоолулуг база тодунгур чемнер бар болду. Оон соонда интернаттың кайттарына кылаштап, кандыг өрээлдер барын көрдүм. Чогум эгезинде-ле ийи кайт оран-саваже кирип келгеш, оон иштиниң арыг-силиин, ханаларны аянныг өңнүг будуктар-биле будаанын, өрээл чечектериниң хөйүн эскердим. Оон аңгыда “Бистиң бажыңымыс — бистиң амыдыралымыс” деп тускай стенд каракка илдигип турар. Ында хоочуннарның чылдың янзы-бүрү үелеринде ажыл-ишчи чуртталгазын (огород ажыл-агыйы, аарыг эштеринге дузалажып турары) база хостуг үезинде чүнү канчап турарын (шыдыраалап,

телевизор көрүп турарын, янзы-бүрү маргылдааларга киржилгезин, аржаанга эмненип чоранын дээш, оон-даа өске) көргүскен фото-чуруктар бар. Директорнуң өрээлиниң чанында ханада Хайыраканның хоочуннар бажыңының хөй санныг шаңнал-макталдарын делгээн. Чурттаар өрээлдерден аңгыда, номчуттунар, телевизор көөр, тренажер, релаксация тускай залдары бар. Өрээл бүрүзүн таарымчалыг, эптиг кылдыр тургускан. “Бажыңның иштин-даа, даштын-даа көөрге чараш-тыр, а чурттакчыларның боттарының сеткил-хөөнү, амыдыралының байдалдары кандыг чүве ирги?” дээн сагыжым-биле хуралдың эгелээрин манап олур мен.

Удатпаанда хурал Кызыл хоорайдан келген база Улуг-Хем кожуунуң даргаларының чылыг-чымчак сестери-биле эгелээн. ТР-ниң Хөй-ниити палатазының даргазы Хонук-оол Доржуевич бодунуң чугаазының төңчүзүндө: “Эпчоксунмайын, бар-чок чидиг айтырыгларыңарны биске дыңнадынар, оларны бис өөренип көөр ужуруг бис” — деп хоочуннарга сагындырган. Оон соонда интернаттың даргазы албан чериниң дугайында кыскасы-биле таныштырган: 210 кижичурттаар ужуруг бажыңда амгы үеде 192 кижичурттап турар. Эр улустуң хар-назыны 60-дан, а херээжен улустуң хары 55-тен өрү. Пенсия акшазының 25 хуузуң хоочуннарның боттарының холунга берип, артканы-биле аш-чем, эм-таң дээш, оон-даа өске чугула чүүлдер-биле хандырылгаче чарыгдаттынып, оларның эргелери болгаш хүлээлгелери хоойлу-дүрүм езугаар сагыттынып турар дээрзин Радж Кызыл-оолович Баз-оол илеткээн.

Дараазында хоочуннарның санал-оналын, чугаазын дыңнады-ыс. **Дак-оол ДОНГАК:**

— Бүгү назынымда тудуг ады-

рынга ажылдап чораан мен. Амыдыралым аайы-биле бо интернат-бажыңга чурттап эгелээним ол. Чүү деп чүү дээр ону, “эки чурттап турар бис” дээр болзумза, шуут частырыг чок. Ажылдакчылары эвилең-ээлдек, сагыш човаачал, уругларымны черле мактап ханмас мен. Чаш ажы-төлдү-даа ынчаар каяа азыраар чүве деп. Шаланы хүнде та каш катап чуп турар уруглар чүве, аңаа далган туткаш, өйүп-даа болур, ол хире арыг-силиг. Мээң чаңгыс айтырым: караам көөрү багай, а каракты эмчиледирде ыяап-ла Кызыл хоорай чоруур апаар, Шагаан-Арыг хоорайга карак эмчизин чүге тургузуп болбас чүве ирги?

Хары: Шагаан-Арыг хоорайда карак эмчизи бар. А кажан карак аарыгларын эмчиниң тускай дериг-херексели-биле эмнээри негетинип келгенде, ону ыяап-ла Кызыл хоорайга эртер апаар. Ынчан эмнээшкин шынарлыг болгаш айыыл чок болур. Өске талазында, карак эмчизиниң үнүүшкүнүг хүлээшкинин чүге организастан болбазыл? Ону сүмележип тургаш, көөр бис.

Бинн-оол БАЗЫР-САДЫ:

— Бо хоочуннар бажыңыңа чоокта чаа келген мен. Үр эвес

“Интернаттың чурттакчыларына ол кезээниң эң-не солун, онзагай белээ — Тываның Виктор Көк-оол аттыг хөгжүм-шии театрының артистериниң концерти болган дээрзи чугаажок.”

болган-даа болзумза, интернаттың амыдыралыңа хамаарыштыр багай чүнү-даа чугаалап шыдавас мен. Аш-чем, арыг-силиг талазы-биле онза кичээнгейни салып турар. Чугула херек эм-таң-биле база хандырылгасы эки. Бар-ла болза, бээр. Даргавыс Радж Кызыл-оолович дээрге аныяк, томаанныг, кижизиг, кырганнарының чурттаар байдалдарын таарымчалыг тургузар дээш кызымаккай ажылдап чоруур. Мөге-шыырак болгаш кымга-даа, чүге-даа

торулбас оол боор. Чаңгыс мени эвес, интернаттың хөй чурттакчыларының күзели — Хайыракан суурга аптекадан ажыдып, эмтандан саткан чүве болза деп бодаар-ла-дыр бис.

ХАРЫ: Чогуур албан черлери база хууда сайгарлыкчылар-биле чугаалажып тургаш, чоокку үеде Хайыракан суурга аптека ажыдар дугайында айтырыгны шийтирилээр.

Көк-оол УЙНУКАЙ-ООЛ:

— Хөй чүве-даа чугаалавайн, бо эштеримниң чугаазыңа катчып, интернаттың ажылдакчыларыңа четтиргенимни илередир кижидир мен. Бодумнуң көөрүм багай. Амыдырал-чуртталгада чүү-даа турар. Маңаа келгенимде ыңай-бээр мени чедип, дузалажып турган херээжен эжим-биле өг-бүлө апарган бис. Ынчангаш өг-бүлө тудуп, кады чурттаксап турар улуска аңгы өрээлдер бээриниң аргазы бар ирги бе?

ХАРЫ: Шынап-ла, хоочуннар аразында өг-бүлө кылдыр чурттап берген улус хөй. Оларның байдалын билип, кады чурттаар өрээлдерни аңгылап бээр аргаларны дилеп, тодаргай хемчеглерни алырын кызыдар бис.

Тамара МОНГУШ:

— Мында 3 чыл дургузунда чурттап келдим. Уруглар садында чаштар-биле дөмей азыраар-дыр. Культура-массалыг хемчеглерге киржи, музейлеп, клубка концерттери, оюн-тоглааны доктаамал сонуургап, көрүп турар бис. Час дүжөргө, огородувуска ногаа-чимис тарып, ону ажаап, чай боорга аржаанга кадымыс экижидип, Хову-Аксы, Кызыл, Эйлиг-Хемде хоочун эштеривис-биле доктаамал ужуражып, чайымыс чок чоруп-ла турар, мындыг бис. Хостуг үевиште шы-

дыраалап, телевизорлап, сеткүүл, номнар номчулуп, дыңнап, ырлап-шүлүктөп, зыктажып чүнү канчавас. Чоокта чунар-бажың база берген. Харын ниитизи-биле дыралымыс эки-дир ийи артык боор бе. Ол дээр бошкаларга, интернаттың угазынга, ажылдап турар ырымга өөрүп четтиргеним редир-дир бис.

Үстүнде улустан аңгыда даа хоочуннар интернаттың дырал-чуртталгазының дугаа чүгө экини чугаалап, оон дакчыларыңа четтиргеним редиң турдулар. Кажан Хон Доржуевич: “Таанда чаңгыс таарзымас чүүлүңер чок деп айтырарга, бүзүрелдиң “Чок” — дээр болдулар.

Хуралдың түннелинде оол Монгуш хоочуннарга бижээң номнарын, а Рокбилдингир “Сибирское эдс компаниязының төлээзи Бай Норбу сөөк-даяк, ыжыктар терге чаар бальзамнары б берген.

Интернаттың чурттакчылар ол кезээниң эң-не солун, белээ — Тываның Виктор Көк-оол аттыг хөгжүм-шии театрының артистериниң концерти (Хон Монгуштуң дилээ-биле) дээрзи чугаажок. Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың чонунуң хүндүтк болгаш ынак артистери Алена Салчак, Дыртук Монгуш, нислав Ириль, Луиза Морта Олег, Саяна Саттар боттары шоору, баштак көргүзүлгелер хоочуннарның хөй-адын көсеткил-сагыжын Тыва Национал театрының артистери өөртк Чамдык ырыларны күүседип хоочуннарның караанын бүлдөңенип, ыглажып-даа дулар. Чежемейниң эки амыдодуг-догаа, кадыкшылының далы чүгээр чоруур болза, черин сактып, ажы-төлүм, кижилерин көрүксеп, чугаалап-даа олурар чүве ирги. Кырган улузувусту, хоочуннысты, утпайн, оларже кичээ салып, ачы-дуза чедирери бүхүлээлгевис дээрзин утпаала. Маңаа немеи: “Кыраан наз хүндүлө — ол дээрге сээң үең-дир” деп Михаил Генин чечен сөзүн чугаалап каары эвес боор.

Авторнуң тырттырган

Интернат-бажыңның хоочуннары.

Бөмбүрзектиң судалы

УТУНМАС УЛУГ ХАРЫН...

Бо кыш чурттуң найысы-халыга болгаш ооң чоогунда девискээрлерге улуг шылгал-даны онап турар. М-10 деп федералдыг автоорукка үзүк-соксаал чок чагган хар ав-томобильдер шимчээшкин-ниге дыка-ла салдарлыг болган.

М-10 автооруктуң Тверь обла-да кезээнге чагган харның улуг-ганындан узун дурту 200 метр черге машиналар тырлып-ткан. Кезээки үеде байдал-ын чавырылган, орук ажыл-нары улуг күженишкinner-е орукту арыглап турганнар. Ноябрь 30-де Тверь болгаш-город областарның коммунал-нары улуг чүк сөөртүр ма-дарның Тверьге кирер оруун-каалкан, чүге дээрге 4 муң-улуг машиналар чаңгыс чер-тырлып турупкан, ынчангаш-урнуң узуну 191 километр-ган.

Шимчеп чадап турар чолаачы-а дуза кылдыр чөмненир бол-чылганыр черлерни тургус-ерге үеде чөмөлээшкinner-е турар. ОБЯ-ның удуртул-улус чөмгерер болгаш чы-ылар албаннары шүгүмчү-оперативтиг болгаш орук-нарының дем чок хөделиш-терин федералдыг эрге-чагыр-тпес деп үнелээн, а Росавто-туң төлээлери айыыл-халап-ан черлерге инспекторлар-дап кээп турар дишкеннер. Россияның Чазаның Даргазы-рий Медведев автотранспорт-тарынга ындыг чүүлдерни-урбазының талазы-биле са-арны белеткеп кириерин тус-албаннарга дааскан. Орук-чээшкinnerиниң дүрүмнерин-а ажылдаары чугула деп, ол-гелээн.

БАЗА КАТАП АНГЕЛА МЕРКЕЛЬ

Германияның Христиан-демократтыг эвилел партия-нын Ганноверге болган веэдиинге чурттуң канцле-и Ангела Меркель политик-иг ол күштүң даргазы кыл-ыр чедиги удаа соңгуткан. Одунуң хүрээленинде 546 муң-гүнүг ол партияның чыыжы-лган 903 делегат ол дээш соң-19 киж и удур бадылаан, 9-гүн дадагалзаан, ындыг бай-биле канцлер бадылаашкын-ың 97,3 хуузуң алган.

Бездиге сөс алгаш, Меркель-федералдыг чазак «чайын-ак» чедишкinnerни чедип-а деп демдеглээн. Чижээ,-ажыл рыногунда байдал ГДР-ФРГ-ниң каттыжып турган-ден элээн чогумчалыг апар-«Амгы үеде өске кандыг-даа-нын ындыг чедишкinnerни-а алыры берге»-деп, ол-чылаан.

Христиан-демократтыг эвилел-аа соңгуткан даргазы Европа-ында кризисти ажып эртип,-бодуштуң уржуктарын чай-п турар үеде шыдамык болу-е немецтерни кыйгырган. Ол-«тайбың атомдан» Берлин-айталааның соонда чуртка-три энергиязының өртээ-жскенин чугаалааш, болууш-ар хөлзед, турар бо үеде

«чалгып турар далай ортузунда»-апарган бис деп дыңнаткан.

2013 чылдың күзүнүнде Гер-манияга парламент соңгулдалары-болур, оон түннелдерин езугаар-кымның канцлер болуру тодарат-тынар. Чазак баштыңының албан-дужаалы дээш демиселге киржи-ринге беленин Меркель хөй удаа-медеглөп келген.

ЧУГААЗЫНЫҢ АЯНЫ ОРУС БОЛГАНЫ ДЭЭШ

Политиктиг чылдагаандан Россиядан АКШ-че 2005 чылда өг-бүлөзи-биле көжүп-келген Исмаил Алиевти чугаазы орус аянын дээш-ажылындан үндүрүпкен.

Ол англи дылды эки билир мен-деп тайылбырлаан болгаш ону-ажылдан үндүрген компанияны-судка берген.

Оон чугаазында орус аян бар,-ынчалза-даа англи дылга чугаа-лаары багай эвес деп, Алиевтиң-болчукузу чугаалап турар. Ындыг-кызагдаашкыга ол чүк сөөртүп-чедирер талазы-биле ачы-дуза-көргүзүп турар GNB Trucking Co-компанияга чолаачылап эгелээн-соонда таварышкан. Айов штатта-деңзи хынаар станцияның ажыл-дакчылары делегейге чүк сөөр-түлгезиниң удуртулгазынга Алиев-англи дылга арыг эвес чугаалаар-кижи-дир деп дыңнатканнар.

«Американың үнү» станцияның-дыңнатканын езугаар алырга,-чолаачылар дылды билген турар-ужурлуг деп негелде барын ба-дыткап турар. Чугаа аянының-дугайында кызыгаарлаашкын-ында-көрдүмээн, ынчангаш Алиев-компанияның удуртулгазы-биле-ужуражыр, дылды эки билирин-бадыткаар сорулгалыг.

КУДР КУДАЙЖЕ ХОЛ СУНГАН

Бо чылдың ийиги спутни-гин октаргайже салып үндү-реринге Пхеньян белеткенип-турар. Апрельде бир дугаар-салган ракетазы ужудушкун-нуң ийиги минутазында 20 ке-зекке чарлып чаштай берген.

Кыдат-биле кызыгаарның чоо-гунда Сохэ космодромунуң ужу-душкун шөлүндөн спутниктиг ра-кетаны салып үндүрери-биле Ко-реяның Улус-Демократтыг Рес-публиказы белеткеп турар дээрзин-тус черниң парлалгазы дыңнаткан. Ол белеткелдин дугайында Корея-ның Төп телеграф агентилели база-чарлаан. Ужудушкуну бо чылдың-декабрь 10-дан 22-ге чедир бот-тандырап сорулгалыг.

Ырак октаргайже ракета салы-рындан дадагалзаарын АКШ-тын-күрүне департаментизи Соңгу-Кореяны кыйгырып турар. «КНО-нуң Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң-чогуур резолюциязының талазы-биле боттарының хүлээлгелерин-күүседиринче КУДР-ну кыйгырып-тур бис. Соңгу Кореяның спутник-салып үндүрер чоруу регионун-тайбың болгаш айыыл чок чоруунга-уржуктуг болур»-деп ында чугаа-лап турар. Кванменсон-3 (Чырык-сылдыс-3) деп спутниктиг ракета-агаарга ийи минута чедир безин-ушпаан, 20 кезекке чарлып чаштай-берген. Оон бузундулары Мурнуу-Кореяның барыын эриктеринден-200 км океанче кээп дүшкен.

ИТАР-ТАСС агентилелиниң-материалдарындан.

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАГА АТ САЛДЫНГАН

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. Кара-оол биле медицина эртемнериниң доктору Ж.Назаралиев бистиң республикага таны-жылгалыг ажил-агыяның түннелдери-биле Тыва Рес-публиканың Чазаның база «Наркотиктерден хостуг-угаан-медерел» бүгү-делегей-лигазының аразында кады-ажылдажылганың болгаш-демежилгениң дугуржул-газынга атты салганнар.

Декабрьның эге он хонуунда-наркомания болгаш алкоголизмни-эмнээр талазы-биле бодунуң арга-дуржулгазы-биле делегейде ады-сураа алгаан эмчи, профессор Ж.Назаралиев республиканың-Баштыңының чалааны-биле Тывага-келгеш, барган. Таныжылгалыг үш-хонуктуң дургузунда ол Тываның-эрге-чагыргазының дээди дужаа-лында киж-биле, хоойлужудулга-болгаш күүсекчи эрге-чагырга ор-ганнарының, хөй-ниити черлериниң-төлээлери база оон коллегалары-эмчилер-биле ажил-агыяны-ужуражылгаларны, «төгерик стол-дарны» эрттирип, бодунуң ажил-чорудулгазын таныштырбышаан,-оларның сонуургал турары айты-рыгларынга тодаргай харыыларны-берген.

Тываның Чазаның Бажыңынга-эрткен түннел парлалга конферен-цияда доктор Ж.Назаралиев,-Тывага аалдап чораан үезинде

кады ажилдажылганың эге дээр-зинде ажилдап кылыр талалары-тодараттыг дээрзин дыңнаткан. Ол дээрге, информация шөлүнге-профилактика ажылдарын чору-дары-биле кады ажилдажылга,-Назаралиев аттыг медицина төвү-нүң салбыры болур реабилитация-төвүн республика девискээринге-бо чоокку чылдарда ажыдары,-улуг эртем-шинчилелдин медицина-төвүнге специалистерни өөредип,-эде белеткеп, мергежилин беди-дери-дир.

Бо-ла бүгү ажилдар тус черниң-байдалыга хамаарыштыр эртемге-үндөзилеттинип чоруттунар. Чи-жээлээрге, мында чурттап турар-чоннарның уjurларын, езу-чаң-чылдарын, мөзү-бүдүжүн өөренип-көөр дээн ышкаш ажылдарны-чорудар апаар.

дээш дузаны кадар. Ынчангаш-ниитилелде аарыг кижиниң сагыш-сеткилин, чүү дээш хөлзеп, муңга-рап, ижип чоруурун дыңнап өөре-нир, чугаалап билири чугула-дээрзин эмчи чугаалаан.

Республиканың удуртукчузу чи-диг айтырыгны көдүрүп, ону шиит-

“ Арагалаашкын, наркомания — кижиниң угаан-медерели-биле дорт харысалгалыг аарыглар болганда ону эмнээр эми кижиден эвес, а аарыг кижиден дорт хамааржыр. ”

Арагалаашкын, наркомания — кижиниң угаан-медерели-биле дорт харысалгалыг аарыглар-болганда ону эмнээр эми киж-ден эвес, а аарыг кижиден дорт-хамааржыр. А нарколог-психолог-эмчилер аарыг кижиге холун-сунуп, хамчыктан ушта тыртар

пирлээр боттуг хемчеглерни ап-турда, аарыгны чавырылдырып,-үндөзин культураны, езу-чаңчылдар-ны, уjurларны эгидип тургаш, бу-рун тыва чоннуң сагып чорааны би-життинмээн хоойлузу — арага иш-пес чаңчылды эгидип ап болур арга-бисте бар-дыр деп бодаар мен.

АРАГАЛААШКЫННЫ ТИИЛЭЭР ДЭЭШ...

Тывада аалдап келген-хүндүлүг аалчы, делегейде-ады-сураа алгаан профессор-Женишбек Назаралиев рес-публиканың тус черниң бот-башкарылга болгаш эрге-чагырга органнарының, хөй-ниити организацияларының-төлээлери, кадык камгалал,-социал хандырылга адырла-рының албан черлериниң-удуртукчулары, аныктар-биле ужуражып, оларның-сонуургаан айтырыгларынга-харыыларны берип, дорт-харылзааны туткан.

Наркомания болгаш арага-лаашкынны эмнээр талазы-биле-бодунуң арга-мергежи-биле бү-дүн делегейде билдингир докторну-чыылганнарга таныштырып тура,-Тываның Баштыңы Шолбан Ва-лериевич Кара-оол оон эң-не он-загай талаларын айткан. Тускай-эртемниг эмчи Ж. Назаралиев —-хуу клиниканы Москвага ажиткан-эң-не баштайгыларның бирээзи. Оон эмнээшкinnerиң делегейиң дыка-хөй чурттарында ажылап турар. Эртемге үндөзилеп кылган ажил-дарын номнар кылдыр парлап-үндүрген, олар дыка хөй дылдарда-очулдуртунган. Эмнээшкinner ажил-дарын хөйге көргүзери-биле 19-сериялыг телераелитини тыртты-рып үндүрген. Ол 7 аңгы — араб,-кыдат, япон, англи дээн ышкаш-эн-нептеренгей дылдарда очулду-рунган авторнуң ажылынга со-нуургал улуг дээрзин бадыткап-турарын таныштырган. Бүгү деле-гейде билдингир профессор, док-торнуң ажил планы 3-4 чыл бурун-гаар хувааттыгандан-даа болза,-тыва-черге кээрин каш катап чалаан-турган, ынчангаш ол сагыш-сет-килден кыйгыны дыңнап, хүлээп

алганы дээш тыва чоннуң өмүнээ-зинден өөрүп четтиргенин илерет-кен. А Тываже профессор Наза-ралиевти чалаанының чылдагааны — тыва чоннуң ортузунда арага-лаашкынның нептеренгей болу-бергенин, статистикадан алгаш-көөрге, 6 муң ажыг киж нарко-логтуң учедунда дээрзин дүвүрел-биле чугаалаан. Ынчангаш делегей-чергелиг улуг ажилдарны кылып-турар эмчиниң арга-дуржулгазын-өөренип, оон сүмени алыры чугула-апарган. Бо удаада доктор-биле-таныштырылгалыг хемчеглерни-организастан. Күш-ажылчы ла-герь хевирлиг реабилитация төвүн-кайы кожуунга тудуп болурул-дээрзин сүмележи, оон чагыын-алыр. Ол Тожу азы Танды кожуун-нар бооп болурун дыңнаткан. Оон-онзагай эмнээшкinnerи маңаа ужук-тыртып, хөгжүй бээр дээрзин-бүзүрөткен. Ынчангаш дыка хөй-кижилерге чугула херек эмчиниң-угаан-медерелин Тываның шириин-соогундан камгалаары-биле киш-кежи-биле даараан тыва бөрттү-белек кылдыр сөңнээн.

Оон соонда залда чыылган чон-«Doktor Life» («Амыдырал доктору») деп телекинонуң эң сөөлгү-сериязын сонуургал көргөн.

Залда чыылган чон-биле дорт-харылзааны эмчи Назаралиев кыл-ган. Тывага келгеш кандыг бодал-дар төрүттүнгенин айтырарга, бир-дугаарында өгбелерим чуртунга-ээп чанып келдим деп санадым. Ынчангаш хан төрөл алышкы чон-нар-дыр, а чүгле чүдүлгелеривис-аңгы дээрден башка 95 хуу дөмей-дир бис деп харыылаан. Аарыг-кижилерни хүлээп, эмнээшкinner чору-дар силер бе деп айтырыгга, кан-дыг-даа аарыгны чаңгыс хүнде эм-нээр болдунмас, ынчангаш бо

удаада чүгле таныжып көөр со-рулгалыг келгенин дыңнаткан. Өг-бүлөзин сонуургаарга, ийи ажы-төлдүг, улуг оглу АКШ-ка шериг-академиязын дооскан, аңгы ажил-амыдыралдыг, өг-бүлелиг, бүгү та-лазы-биле четчир киж. А уруу-школачы, ол эмчи болур күзөлдиг-дээрзин чугаалаан. Арагачы биле-наркоман аарыг кижилериниң кайы-зын эмнээр бергел деп айтырыгга,-арагачы кижини эмнээр эң берге. Чүге дизе арага чер санында са-дып турар, ону тып, садып алыры-белен дээрзин харыылаан. Кыр-гыстанда оон клиниказынга эмне-дир болза, оон өртээ чөмөл деп-айтырыгга бир ай эмнээшкinner дээш-ийи кижиге 120 муң рубль. Ийи-кижи дээрге аарыг кижини хайгаа-раар, кады турар эң чоок бир-кижизи кирип турарын харыылаан. Арагачы азы наркоман кижиниң эң-чоок кижизи база-ла сагыш-сетки-ли «кадык» эвес, ынчангаш психо-логтарның эмнээшкinnerи кады чо-руттунарын чугаалааш, тыва киж-и-нча хөй акша-биле эмнедириниң-орнунга, ол хире акша-биле кан-дыг-бир эт садып ап, тодуг-догаа,-арага ишпес, ол-ла-дыр деп ха-рыылааны эң-не дээштиг, чиге со-лун харыы ол болган деп бодаар-мен.

Чоннуң сонуургаан айтыры-лары дыка хөй болган. Кайы-даа-чуртка, регионга баарга айтыры-лар колдуунда-ла чаңгыс аай, дө-мей. Ынчангаш аңаа тодаргай ха-рыыларны алыры-биле доктор На-заралиевтиң Интернет четкизинде-сайтызын сонуургал болур дээрзин-сүмелээни артык эвес дээрзин-номчукчуларга база дыңнаттым.

Айрада МОНГУШ.

Виталий ШАЙФУЛИННИҢ-тырттырган чуруу.

Төрүттүнген хүнүңер-биле!

Бистиң ынак ачавыс, кырган-ачавыс, Россия Федерациязының улус өөредилгезиниң тергини, Тыва Республиканың алдарлыг башкызы, «Россияның патриоду» деп орденниң эдилекчизи, «Туризм талазы-биле спорттун хоочуну», күш-ажылдың хоочуну, 50 ажыл чылдарда төөгү башкылап база директорлап ажылдаан педагог, 6 ажы-төлүнүң ынак ачавыс, «Шын» солунунун хоочун бижикчизи **Бараат Иргитович ДЕЛЕГ-ООЛ** бо хүннерде 70 харлаан юбилейин демдегледип эрттирер. Ынчангаш ачавыска байырлалын таварыштыр быжыг кадыкшылды, өөрүшкүнү, бистиң аравыска ам-даа арга-сүмезин берип, хөй чыл чурттап чоруун күзевиишаан, дараазында одуругларны бараалгаттывыс:

Ажы-төлүн түрөтпейн,
Ажыл-ижин оксунмайн,

Амыр-дыжын харамнанмайн,
Ада кижжи чурттап чоруур.
Аар ажыл кылдыртпаңар,
Ажыл-ишке дузалаңар,
Хинчек-хала чедирбөөңер,
Кезээ шагда өөртүп чоруңар,
Чедишкенин, сорулгазын
Ажыл-ижи каастап чоруур.
Алдар-адын, арын-нүүрүн
Арат-чону алгап чоруур.
Дириг чораан назынында
Дөрже чалап, аяк сунуп,
Хөөрежиң, каттыржып каап,
Хөлестедип чыттырыңар!

Өөнүң ишти, ажы-төлү, уйнуктары, хөй санныг төрелдеринден.

Бистиң ынак ававыс, кырган-ававыс, Эрги-Барлык ортумак школазынга хөй чылдарда эге класстар башкызы болуп ажылдап чораан **Галина Өртең-Саловна ХОМУШКУ** декабрь 12-де төрүттүнген хүнүн демдегледип эрттирер. Байырлалын таварыштыр сеңээ быжыг кадыкшылды, бедик хөй-аътты, узун назы назылаарын күзеп, дараазында одуругларны бараалгаттывыс, эргим авай!

Амыдырал, ажы-төл дээш
Амыр-дыжын утупкаштың,
Бергелерден чалданмайн,
Бурунгаарлап чоруур-дур сен.

Сеткил-чүрээң уян-чымчак,
Кээргээчел, дузааргак сен.
Уругларың чоргааралы
Ууттунмас кежиң-дир сен.
Төрүттүнген хүнүң-биле
Төлдерин бис мөгөйбишаан,
Чырыткылыг шырайыңдан,
Хүлүмзүрүг ыравазын
Күзедивис, ынак авай!

Өөнүң ээзи, уруу Юлианна, оглу
Эрес, чаптанчыг уйнуу Ай-Каттан.

Чарлал

Эрзин кожунунуң Нарын сумузу муниципалдыг тургузугнуң чингине планының төлөвилелиниң талазы-биле хөй-ниити дыңнаашкыннар **2012 чылдың декабрь 20-де 17.00 шакта** Нарын суурнуң көдээ Культура бажыңыга болурун чарлап тур.

«ЭНЕРГОСТРОЙ» кызыгаарлаттыңан харысалгалыг ниитилелден КВАРТИРАЛАР

Амгы үеде квартира садып алыры — амгы үениң экономиказының турум эвес байдалдарында силерниң акшаңарны камгалап алырының эң эки аргазы-дыр.
ОЛ БАЖЫҢДАН КВАРТИРАЛАР САДЫП АЛЫРЫНЫҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ДАРААЗЫНДА ТЕЛЕФОННАРЖЕ ДОЛГААР:
тел/факс: (39422)4-85-29, 8-923-268-90-73, 8-905-920-41-01.
Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, 2 «а».

КАШ БАЗЫМ ЧЕРДЕ БЫЖЫГ ГАРАЖТАР БАР.

«Ажаалга банкызы» ААН таварыштыр ипотекага ап болур.

Объектиниң ады	Өрээлдер саны	So	S кухня	Каьттар
Кызыл хоорай, Энергетиктер мкр. бажың 13, 4 каьт тууйбу бажың	2; 3	97,80	11,50	2,3,4

«ЭНЕРГОСТРОЙ» КХН

ниитизи-биле 175 дөрбелчин метрден 201 дөрбелчин метр чедир шөлдүг, 1 база

2 каьттан тургустунган, белен тудуп каан коттедж бажыңнарны садып эгелээнин дыңнадып тур.

Өртээ 1 м² 33000 рубльден өрү.

Садып алырының дугайында «ЭНЕРГОСТРОЙ» КХН-ниң
8-905-920-41-01, 8-923-268-90-73, телефон/факс (39422)4-85-29.

ШЫН

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

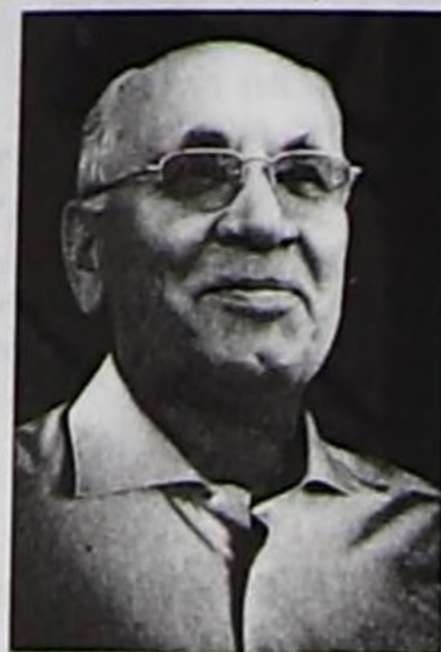
ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы.
Кол редактор **И.М.ДАМБА-ХУУРАК.**

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35, хүлээп алышкын өрээли — 2-30-69, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, бухгалтерия — 2-17-91.

КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис—2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажыл-агый — 2-17-09, очулга — 2-03-87, үлетпур — 2-40-77, тел/факс (394-22) 2-17-94.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.
Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.
Тираж 7470. Чагыг 144. Номерни парлагачке дужаганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

Василий Васильевич ЖУРАВЛЕВ

82 харлап чорааш мөчээң тыва журналистиканың хоочуну, «Хүндүлелдин Демдээ» орденниң эдилекчизи, ССРЭ-ниң телевидениезиниң болгаш радио-дамчыдылгазының тергини **Василий Васильевич Журавлев** тун төрөл болгаш чоок кижилеринге ханы кажыыдалын Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол бодунуң болгаш республиканың Чазааның өмүнээзинден илергейлээн.

«Василий Васильевич Журавлев тун ажыл-херээңге бердинген, кижилерге ынак чоруу, патриотчузу онзагай талалары болуп келген болгаш республиканың аныяк салгалыңа, ылаңгыя аныяк журналистерге, үлегерчижек болур ужурлуг» — деп, Шолбан Кара-оол демдеглээн.

Василий Васильевич 1931 чылда Москва облазынга төрүттүнген, ол амыдыралының чылдарының хөй кезинин массалыг информация чепсектеринге ажылдап эрттирген. Бодунуң

төрээн булуңунда «Болсолунга корреспондент бодунуң күш-ажылчы нарын эгелээн.

Тывага ол 1956 чылда нениң театр уран чүүл тудун дооскан соонда келген. Театр ажылының биле профессионал беле кижжи Кызыл хоорайга чогаадылга бажыңын винская правда» солун дакциязынга ажылдап элээн каш чыл дургузунуң хөгжүм-шини театры режиссеру болуп келген, хөй-хөй дамчыдылга кылып келген соонда, Телевидение студиязын зилекчилериниң бирээзи. Баштай ооң кол режиссеру турган, ооң соонда республиканың Телевидение болгаш радио-дамчыдылгазының таламчы күүне комитетиниң удуртукчу оралакчызынга ажылдап келген.

Сөөлүнде Василий Васильевич база катап солунунуң кол редактору болуп келген: «Тувинская правда» солунуң кол редактору болуп келген, ооң салым-чаян күүш-ажылга ынаан болгаш сеткилин амыдыралының ажылы кезээде демдегледип келген. Василий Васильевичиниң өөрү болгаш өөреникчил чораан.

Тываның Республиканың Баштыңы, Тыва Республиканың тыва журналистиканың хоочуну, «Хүндүлелдин Демдээ» орденниң эдилекчизи, ССРЭ-ниң телевидениезиниң болгаш радио-дамчызының тергини

Василий Васильевич ЖУРАВЛЕВТУҢ

мөчээни-биле холбаштыр төрөл болгаш чоок кижилеринге кажыыдалын илергейлеп тур.

Василий Васильевич Журавлев тун ажыл-херээңге берди кижилерге ынак чоруу, патриотчузу онзагай талалары болуп келген болгаш республиканың аныяк салгалыңа, ылаңгыя аныяк журналистерге, үлегерчижек болур.

Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчысы, «Хүндүлелдин Демдээ» орденниң эдилекчизи, Тыва Республиканың журналистиказының хоочуну

Василий Васильевич ЖУРАВЛЕВТУҢ

мөчээни-биле холбаштыр төрөл болгаш чоок кижилеринге кажыыдалын илергейлеп тур.

Силерниң-биле кады качыгдал тур бис.

Хөй чылдарда бистиң-биле кады-кожа ажылдап, бодунуң чыгыг-сүмезин аныяктарга берип келген хоочун, дуржулга журналист

Василий Васильевич ЖУРАВЛЕВТУҢ

мөчээни-биле холбаштыр «Шын» солунунун редакциязы ханы кажыыдалын чоок кижилеринге болгаш төрелдеринге илергейлеп тур.

Василий Васильевичиниң чырыткылыг омур-хевир чүрөктеривиске кезээде артар.

Расч. счет № 40603810400000000263

Корр.счет № 30101810500000000735

БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001

ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.

Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникация адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республикасының бажыңында «Шын» солуну **2012 чылдың декабрь 3-те** бүртүктүрүлгө.

Херечилелдин дугаары — **ПИ № ТУ17-00068.** Индекс 11530, 31730. «Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко улусу) Солунда парлааттынган материалдарның авторларының бодалдары редакцияга туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттынган саннары болгаш өскөндүгү фактылары, дыңнадылганы дээш авторлар боттары харыылаар.